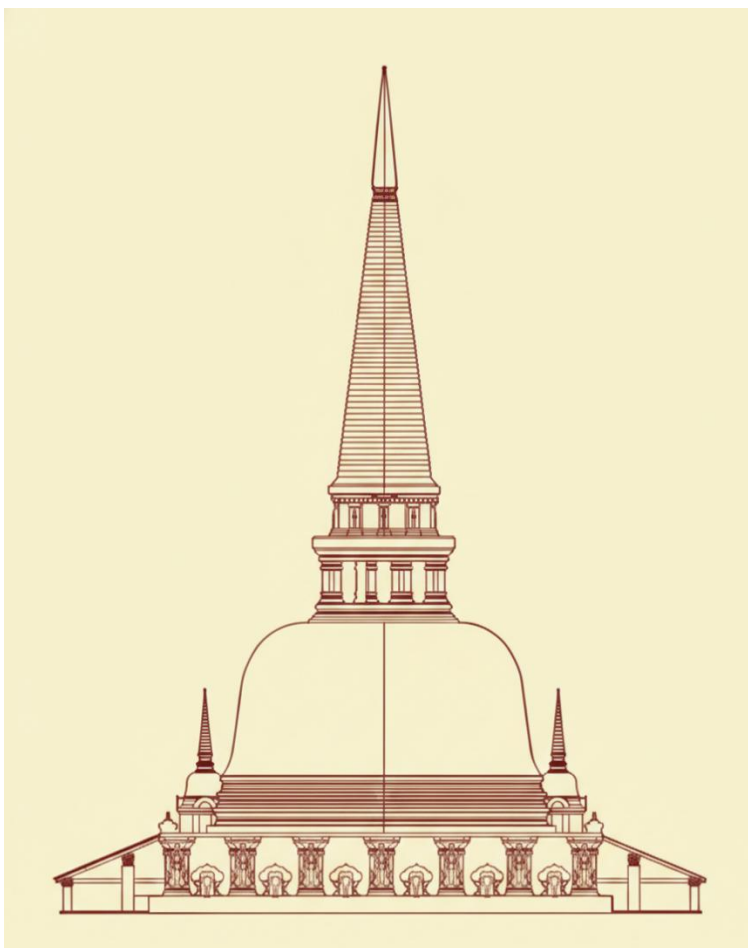

เจดีย์ช้างล้อม
(เจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้าง)
ในนครศรีธรรมราชและภาคใต้ตอนบน

สำนักศิลปากรที่ ๑๒ นครศรีธรรมราช

กรมศิลปากร

กระทรวงวัฒนธรรม

เจดีย์ช้างล้อม
(เจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้าง)
ในนครศรีธรรมราชและภาคใต้ตอนบน

รวบรวมและเรียบเรียงโดย
นางศิริพร สังข์หิรัญ นักโบราณคดีชำนาญการพิเศษ
มกราคม ๒๕๖๙

เจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้างหรือเจดีย์ช้างล้อมเป็นเจดีย์ที่มีการสร้างประติมากรรมรูปช้างประดับที่ฐานเจดีย์ สันนิษฐานว่าเมื่อแรกสร้างในดินแดนประเทศไทยนั้น เป็นช่วงเวลาที่ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เจดีย์ช้างล้อมพบในภาคต่างๆของประเทศไทย ทั้งภาคเหนือ ภาคกลางและใต้ โดยเฉพาะในภาคใต้ของประเทศไทยนั้นพบหลักฐานการสร้างเจดีย์ที่ส่วนฐานประดับด้วยประติมากรรมรูปช้างอยู่ในซุ่มเป็นพื้นที่แรกๆของประเทศไทย โดยพบเจดีย์รูปแบบดังกล่าวตั้งแต่บริเวณภาคใต้ตอนบนไปจนถึงภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งมีการสร้างสืบต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจาก ช้าง มีในความเชื่อทางศาสนาอย่างยาวนานทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา

คติความเชื่อเกี่ยวกับช้างตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ บทบาทของช้างได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในสมัยพระเวท ซึ่งช้างได้กลายเป็น พาหนะของพระอินทร์ ในสมัยหลังพระเวท และมีต่อมาจนถึงยุคมหากาพย์ จนถึงยุคที่เกิดคติของชาวพื้นเมือง เช่น คติเรื่องช้างก็ได้เข้าไปผสมผสานเป็นส่วนหนึ่งของ ศาสนา ศาสนา จึงทำให้บทบาทและความสำคัญของช้างไปปรากฏในคัมภีร์ของศาสนาต่าง ๆ อีก ในสมัยอินเดียโบราณก็ยังมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงราชวงศ์ช้าง (ราชวงศ์มัตังคะ Matangrs ช้าง) อีกด้วย บทบาทของช้างในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ช้างได้กลายเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ ในฐานะพาหนะของพระอินทร์ ซึ่งเป็นเทพบนสวรรค์ มีหน้าที่ควบคุมดินฟ้าอากาศ ประทับอยู่บนเขาพระสุเมรุ มีพาหนะสี่ขาชื่อ เอราวัต หรือเอราวัน พระอินทร์เป็นเทพ แห่งพายุฝน ช้างจึงเป็นสัญลักษณ์ของเมฆฝนไปด้วย บางครั้งก็เป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง สมบูรณ์ หรืออาจเป็นช้างแห่งจักรวาล คือผู้รักษาทิศ (ตะวันออก) นอกจากนี้ ช้างยัง เข้าไปเกี่ยวข้องกับเทพในศาสนาฮินดูคือพระพิฆเนศวร ซึ่งเป็นเทพที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในฐานะเทพแห่งอุปสรรค ซึ่งเป็นผู้ก่อหรือทำลายอุปสรรคต่าง ๆ ได้

หรือนำไปสู่ความเป็นที่สุดแห่งความรู้ของโลกนี้^๑ คติความเชื่อเกี่ยวกับช้างตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ในประเทศไทยมีบันทึกไว้อย่างชัดเจนในรูปแบบของตำราคหศาสตร์ ที่กล่าวถึงกำเนิดของช้าง ๔ ตระกูล^๒

สำหรับความคติความเชื่อเกี่ยวกับช้างในพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์ของศาสนาพุทธได้กล่าวถึงช้างสำคัญ ๆ ที่เชื่อว่ามิฤทธิ์ มีอำนาจ มีกำลังมาก มีความอดทนเป็นเลิศ มีความฉลาด จดจำเก่ง มีความคุ้นเคยกับมนุษย์ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ปรากฏให้เห็นที่เป็นศิลปโบราณวัตถุ รูปช้างที่เนื่องในพุทธศาสนาในรูปแบบต่าง ๆ กัน และมีความหมายต่างกันอย่างออกไป บ้างเจ้ามาบิณฑบาตและเกี่ยวข้องใน พุทธประวัติและชาดกบางเรื่อง พระพุทธเจ้าในพระชาติพระโพธิสัตว์ ได้เสวยพระชาติเป็น พญาช้างถึง ๗ พระชาติ และมีช้างเข้ามาประกอบอีก ๗ พระชาติ เช่นในเรื่องฉันทนตชาดก และ หัสติงชาดก เป็นต้น ในพุทธประวัติได้มีช้างเข้ามาเกี่ยวข้องหลายตอน เช่น ตอนประสูตรตอนทร มานช้างนาฬาคีรี และตอนที่เสด็จจาริกไปยังป่าลิลโยกะ เป็นต้น^๓

คติเจดีย์ช้างล้อมหรือเจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้าง

ช้างปรากฏอยู่ในความเชื่อทั้งในพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ จึงปรากฏอยู่ในศิลปกรรมเนื่องในศาสนาอย่างยาวนาน สำหรับการนำช้างมาตกแต่งฐานของเจดีย์นั้น นักวิชาการได้เสนอข้อมูลไว้ อาทิ

ตามคติในไตรภูมินั้นไม่ได้กล่าวถึงลักษณะหน้าที่ของช้างมาก แต่ตามคติความเชื่อและความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาแล้วช้างมีบทบาทมาก การนำช้างมาประดับในลักษณะเช่นนี้ คือ โผล่ออกมาจากส่วนฐานครึ่งตัวส่วนบนเอาไว้ น่าจะทำตามคติที่ว่าช้างนั้นคอยค้ำจุนพระศาสนาเอาไว้ และคติความเชื่อคอยแบกส่วนบนก็เท่ากับคอยค้ำจุนศาสนาให้ยืนยงให้มั่นคงต่อไป ที่ช้างคอยค้ำจุนศาสนาเช่นนี้ดูมีความสัมพันธ์กับที่ว่าช้างก็เป็นผู้ให้กำเนิดศาสนา เพราะตามคติตอนพระนางสิริมหามายาทรงพระสุบินว่าได้มีช้างเผือกคู่พระครรภ์ แล้วพระนางก็ทรงครรภ์ จึงเป็นลักษณะที่เห็นได้ชัดว่าช้างได้เข้ามาจุติเป็นพระพุทธเจ้า ดังนั้นคติความเชื่อนี้เมื่อช้างให้กำเนิดพระศาสนาแล้วก็น่าจะคอยรักษาให้คงอยู่ต่อไป ประกอบกับพลังกำลังมหาศาลของช้างจึงได้มีการทำช้างในลักษณะที่คอยแบกส่วนบนเอาไว้^๔

คติเรื่องช้างค้ำตามคติของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งตามคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ได้มีกล่าวถึงเรื่องช้างยืนแบกโลกอยู่ใต้โลกหรือจักรวาลอยู่ ๔ ทิศ มี ๔ เชือกเรียกว่าช้างแห่งจักรวาล ช้างเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นช้างค้ำ

^๑ กิตติพงษ์ สนเล็ก, “บทบาทของช้างในสมัยอยุธยา” (สารนิพนธ์ การศึกษาระดับศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๓๔, ๑๗-๑๘.

^๒ ดูเพิ่มเติมใน หอสมุดแห่งชาติ. นิทรรศการช้างมงคล <https://www.nlt.go.th/service/๑๕๖๕>

^๓ กิตติพงษ์ สนเล็ก, “บทบาทของช้างในสมัยอยุธยา”, ๑๘.

^๔ อนันต์ ชูโชติ, “เจดีย์วัดช้างรอบ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร” (สารนิพนธ์ การศึกษาศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๒๓, ๔๐.

จักรวาล หรือคำโลก ส่วนในคัมภีร์ของพุทธศาสนาไม่เคยมีการกล่าวถึงเรื่องช้างค้ำหรือช้างที่ยืนแบกโลกหรือแบกจักรวาล แต่ในคัมภีร์พุทธศาสนาก็กย่องช้างว่า เป็นสัตว์ที่มีอำนาจ มีความสง่างาม ฉะนั้นการ ที่พบศิลปกรรมรูปช้างค้ำตามโบราณสถานในพุทธศาสนาจึงมีความหมายเป็นว่าช้างนั้นทำหน้าที่แบกหรือค้ำโบราณสถาน ซึ่งหมายถึงช้างค้ำพุทธศาสนานั้นเอง โดยทั่วไปศิลปกรรมรูปช้างค้ำนิยมทำเป็นประติมากรรมรูปช้างแบกหรือรองรับอยู่ี่ฐานของ โบราณสถานเป็นแถวต่อเนื่องกันและมีมากกว่า ๔ เชือก ศิลปกรรมรูปช้างค้ำมีปรากฏอยู่ทั้งที่โบราณสถานในศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ ซึ่งความหมายของคติเรื่องช้างค้ำของทั้ง ๒ ศาสนาแตกต่างกันในรายละเอียด ส่วนรูปแบบทางศิลปกรรมนั้นไม่แตกต่างกัน^๕

ความหมายของการนำช้างมาประดับศาสนสถานนั้นมีนักวิชาการได้ศึกษาตีความไว้หลายแนว สรุปได้คือ ช้างในฐานะสัญลักษณ์แห่งพระจักรพรรดิราชช้างในฐานะองค์ประกอบของสัญลักษณ์แห่งจักรวาล ช้างในฐานะความดีงามและผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนา สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์ในการชนะการทำสงคราม^๖

ประติมากรรมช้างค้ำในประเทศอินเดียและประเทศใกล้เคียง

ประติมากรรมรูปช้างค้ำมีพบทั้งในประเทศอินเดียและ ที่ในประเทศอินเดียนิยมทำประติมากรรมรูปช้างค้ำเป็นประติมากรรมแบบลอยตัวเห็นเฉพาะส่วนหัวของช้างยืน หันหน้าออกรองรับอยู่โดยรอบที่ฐานของโบราณสถาน ในประเทศลังกาก็พบประติมากรรม รูปช้างค้ำยืนรองรับอยู่ี่ฐานเจดีย์หลายแห่งและมีลักษณะรูปแบบเหมือนกับที่พบในประเทศอินเดีย นอกจากนี้ในจามปาก็มีประติมากรรมรูปช้างค้ำซึ่งนิยมทำเป็นประติมากรรมรูปช้าง เห็นทั้งตัวพันด้านช้างเป็นประติมากรรมนูนต่ำรองรับอยู่ี่ฐานโบราณสถานทั้งยังทำประติมากรรมรูปสิงห์ที่อยู่ในท่าแบกสลัปไว้ก็มี วัสดุที่ใช้ทำประติมากรรมรูปช้างค้ำที่พบในประเทศอินเดียและประเทศใกล้เคียงส่วนใหญ่ทำด้วยวิธีการก่ออิฐฉาบปูนปูนปั้น และสลักหิน

คติการใช้รูปช้างรองรับสถาปัตยกรรมในประเทศอินเดีย - ลังกา มีปรากฏแล้วตั้งแต่ศิลปะยุคอินเดียโบราณ มีตัวอย่างการใช้รูปช้างรองรับสถาปัตยกรรม พบที่ถ้ำปิตลโฆระ รัฐมหาราษฏร์ ซึ่งปรากฏการสลักรูปช้างที่ใช้รองรับฐานระเบียงด้านหน้าวิหารถ้ำในพุทธ ศาสนาที่เกิดจากการเจาะภูเขาให้เป็นสถาปัตยกรรม ซึ่งจัดอยู่ในศิลปะอินเดียโบราณสมัยราชวงศ์ สาทวาหนะตอนต้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๔-๕ ส่วนการนำช้างมาประดับที่ฐานสถูปเจดีย์นั้น พบเป็นครั้งแรกในศิลปะลังกาที่สถูปวันเวลีซึ่งสร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๔

^๕ สมชาติ มณีโชติ, “คติเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวาราวดี” (วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชา โบราณคดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๒๔, ๑๕๙-๑๖๐.

^๖ ฉัตรดิน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถ์ปรากฏในศิลปะลังกา” (วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๖, ๓๐-๓๘.

ซึ่งก็อยู่ร่วมสมัยกับศิลปะอินเดียโบราณเช่นกัน ส่วนในแผ่นดินใหญ่อนุทวีปอินเดียนั้นก็พบในศิลปะคันธาระ เช่น สถูปที่ซากโบราณสถานตาปา-อิ-คาฟาริธา เมืองฮัตตา ประเทศอัฟกานิสถาน ศิลปะคันธาระอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๕ และสถูปวัดเจาเลียน เมืองตักศิลา ศิลปะคันธาระตอนปลายราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ และนอกเหนือจาก สถูปทางพุทธศาสนา แล้ว ก็ยังพบการประดับช้างไว้ที่ฐานของศาสนสถานของศาสนาฮินดู เช่น ศาสนสถานไกลาส ในกลุ่มถ้ำเอลโลรา ในรัฐมหารา ในรัฐมหาราษฏร์ ซึ่งหลักฐานเป็นช้างและสิงห์โผล่ออกมาครึ่งตัวยืนรองรับฐาน สลักกันไปอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๓ และยังพบที่ฐานของอาคารศาสนสถาน เมืองพาทามิ ซึ่งสร้างขึ้นใน ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ รวมทั้งฐานขอ ธรรมราชาละ และ เทราปติระละ ซึ่งเป็นอาคารศาสนสถานในศาสนาฮินดู สลักขึ้นจากหินก้อนเดียวๆสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ที่เมืองมามัลละปุรัม รัฐทมิฬนาฑู อายุระหว่างพุทธ ศตวรรษที่ ๑๑-๑๓^๗

การนำช้างมาประดับตกแต่งส่วนฐานของเจดีย์ปรากฏชัดเจนในศิลปะลังกา ที่เรียกกันว่า “หัตถิปราการ” โดยรูปแบบของสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกามีลักษณะโดยรวมกล่าวคือประกอบด้วยฐาน ขนาดใหญ่ที่มีสัดส่วนค่อนข้างเตี้ย มีรูปประติมากรรมช้างเรียงรายอยู่โดยรอบโดย โผล่ศีรษะ ลำตัวส่วนหน้า และ ขาหน้าออกมาจากผนังของฐาน โดยผนังที่มีรูปช้างนี้ก่อสูงเป็นกำแพงล้อมรอบฐาน จนเกิดพื้นที่ด้านในกลายเป็น ลานประทักษิณบนฐานกว้างนั้นอันสะท้อน ความหมายของคำว่า “หัตถิปราการ” ฐานซึ่งใช้เป็นลานประทักษิณนี้ รองรับองค์สถูปที่เป็น ศูนย์กลางสำคัญของวัด ซึ่งสถูปองค์ดังกล่าวเป็นสถูปที่มีความสำคัญ โดยอาจจะบรรจุพระ บรม สารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าหรือสร้างลงบนสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาในอดีต และยังมีมักจะพบ องค์ประกอบทางด้านสถาปัตยกรรมอื่นๆ อันสะท้อนคติความเชื่อของภูมิจักรวาลในพุทธศาสนา ที่เกี่ยวข้องกับเขา พระสุเมรุอันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรือเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้าในฐานะผู้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล เช่นการพยายามถ่ายทอดสัญลักษณ์เขาสัตตบริภันท์ หรือดินแดนทวีปทั้ง ๔ ที่อยู่รอบเขาพระสุเมรุ ลงไปในของที่ บรรจุในกรูของสถูป และการ ก่อวาลกะทั้ง ๔ ด้าน เป็นต้น ^๘

ลักษณะของหัตถิปราการเจดีย์ช้างล้อมในศรีลังกา ซึ่งแม้จะผ่านการบูรณะมาหลายยุค หลายสมัย แต่ก็เป็นที่เชื่อกันว่าช่างชาวศรีลังกายังคงสามารถรักษารูปแบบดั้งเดิมของสถูปหัตถิปราการเหล่านี้ไว้ ได้มากพอสมควร โดยส่วนฐานช้างล้อมนี้แม้จะถูกบูรณะขึ้นใหม่แต่กำแพงทางด้านทิศตะวันตก บางส่วนยังรักษา สภาพเดิมไว้ มีช้างทั้งหมดจำนวน ๓๔๔ เชือก ก่ออิฐสอปูนมีเฉพาะส่วนหัวและขาหน้าหันตรงออกมา เหลือ ร่องรอยการฉาบปูนอยู่บางส่วน ควรจะเคยใส่จริง แม้ว่าไม่พบร่องรอยของสีแต่ก็ควรจะเคยมีการทาสีมาก่อน รวมทั้งมีการประดับหินมีค่าหลักฐานจากคัมภีร์มหาวงศ์กล่าวว่าหัตถิปราการนี้สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าสัทธา

^๗ ฉัตตริน เพียรธรรม, เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและ ความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกา, ๓๑

^๘ เรื่องเดียวกัน, ๔๑-๔๒.

ติสสระวตันพุทธศตวรรษที่ ๕ แต่หลักฐานการขุดค้นทำให้ทราบว่าส่วนหัตถิปราการนี้ถูกสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ แต่ก็ควรเป็นการสืบทอดจากรูปแบบที่มีมาอยู่ก่อนแล้ว^๙

สถูปวันเวลีเป็น ๑ ใน ๑๖ มหาโสฬสสถาน และเป็นที่เคารพของชาวพุทธศรีลังกาสูงสุดเหนือกว่าพระสถูปเจดีย์องค์ใดในประเทศเพราะสร้างขึ้นตรงที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาประทับและยังประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุสำคัญไว้ภายใน จึงเปรียบเสมือนเป็นองค์แทนของพระพุทธเจ้าเอง คติการสร้างสถูปเจดีย์แทนพระพุทธเจ้าในฐานะของผู้ที่เป็นศูนย์กลางของจักรวาล หรือเขาพระสุเมรุจึงสะท้อนอยู่ในสถูปวันเวลี โดยมีองค์สถูปซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาล เปรียบเสมือนเขาพระสุเมรุอันสูงใหญ่ และยอดเขาพระสุเมรุนั้น ยังเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยเสด็จไปประทับจำพรรษาเพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาแล้ว ก็ยังเป็นที่ตั้งของเจดีย์จุฬามณีซึ่งบรรจุพระเกศาธาตุและพระทันตธาตุของพระพุทธเจ้าอีกด้วย^{๑๐}

ประติมากรรมช้าง สถูปวันเวลี เมืองอนูราธปุระ

ที่มา : ฉัตตริน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกา” (วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๖.

^๙ ฉัตตริน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกา”, ๔๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, ๔๗.

ฐานช้างล้อมโพธิ์มณฑล ต้นพระศรีมหาโพธิ์ วัดมหาวิหาร เมืองอนุราชปุระ ประเทศศรีลังกา

ที่มา : ฉัตรดิน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและความสัมพันธ์กับสัญลักษณ์การในศิลปะลังกา” (วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๖.

เจดีย์ช้างล้อมในประเทศไทย

ในประเทศไทยพบศิลปกรรมรูปช้างค้ำจากศิลปะแบบทวารวดีซึ่งพบจากจังหวัดนครปฐมมีลักษณะแตกต่างไปจากประติมากรรมรูปช้างที่พบจากประเทศอินเดียและประเทศใกล้เคียงคือเป็นภาพปูนดำทำด้วยดินเผาสีแดง แต่ก็อยู่ในทำนองแบบหรือรอบหันหน้าออกตรงเหมือนกับ ประติมากรรมรูปช้างค้ำที่พบได้ทั่วไป ซึ่งโดยทั่วไปประติมากรรมรูปช้างค้ำที่ยืนหันหน้า ออกตรงจะนิยมทำเป็นประติมากรรมลอยตัวมากกว่า จากการศึกษาทางโบราณคดี พบว่ามีการนำช้างมาสร้างสรรค์ในงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนาอย่างยาวนาน ตั้งแต่สมัยทวารวดี ที่พบศิลปกรรมรูปช้างแบ่งออกได้เป็น ๕ กลุ่ม คือ ศิลปกรรมรูปช้างจากคติเรื่องช้างค้ำ ศิลปกรรมรูปช้างจากคติเรื่องช้างประจำทิศ ศิลปกรรมรูปช้างจากคติเรื่องช้างที่เป็นบริวารของเทพและเทพี ศิลปกรรมรูปช้างที่แสดงภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนา และศิลปกรรมรูปช้างแบบอื่นๆ ที่ไม่ได้แสดงคติอย่างชัดเจนคติเรื่องช้างที่สำคัญและนิยมทำในศิลปะแบบทวารวดี คือ การทำรูปช้างที่แสดงภาพเล่าเรื่องในพุทธศาสนา โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องชาดกเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการสร้างศิลปกรรมรูปช้างประจำทิศนั้นมีทั้งการทำตามคติเรื่องสัตว์ประจำทิศโดยมีช้างอยู่ประจำทิศตะวันออก และยังได้ทำตามคติเรื่องช้างประจำทิศทั้ง ๘ ทิศ ที่เรียกว่า ช้างโลกบาล นอกจากนี้การทำศิลปกรรมรูปช้างที่เป็นบริวารของเทพและเทพีได้ทำตามคติที่ว่าช้างหมายถึงน้ำ โดยทำในรูปแบบของสัญลักษณ์คชลักษณ์ และที่แปลกออกไปคือการทำสัญลักษณ์คชลักษณ์มีประดับไว้ที่วงธรรมจักร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่พบใน

ศิลปะแบบทวารวดีเท่านั้น อย่างไรก็ตามรูปแบบทางศิลปะของรูปช้างจากศิลปะแบบทวารวดีตามที่ได้ทำการศึกษาครั้งนี้ ก็มีลักษณะรายละเอียดที่แตกต่างไปจากศิลปกรรมรูปช้างที่พบในประเทศอินเดียและประเทศใกล้เคียงอยู่บ้าง ทั้งนี้เป็นวิธีการถ่ายทอดรูปแบบทางศิลปะตามความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น^{๑๑}

ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เมื่อพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เผยแผ่เข้าในยังดินแดนประเทศไทย ศิลปะแบบลังกาจึงส่งอิทธิพลต่อศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนา จึงปรากฏเจดีย์ช้างล้อมขึ้นในประเทศไทย เจดีย์ประเภทนี้มีหลักฐานที่เก่าแก่ที่พบในไทยก็คือ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชที่สร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และได้ปรากฏในศิลปะสุโขทัยและอยุธยาและสืบต่อมาถึงรัตนโกสินทร์ โดยแต่ละยุคสมัย จะมีความสัมพันธ์กับ ศิลปะลังกา ศิลปะสุโขทัย ศิลปะพุกาม ศิลปะอยุธยาและศิลปะรัตนโกสินทร์ จึงมีรูปแบบของเจดีย์ช้างล้อมที่มีรายละเอียดบางประการคล้ายคลึงและแตกต่างกันไป

เจดีย์ช้างล้อมศิลปะสุโขทัยที่สร้างในยุคระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๘-๒๑ พบจำนวน ๑๒ องค์นั้น ส่วนใหญ่ที่ปรากฏ คือ จำนวน ๘ องค์ ไม่มีการทำลานประทักษิณที่รองรับด้วยช้างแต่อย่างใด เพียงนำประติมากรรมช้างมาล้อมแบกรองรับองค์เจดีย์เพียงอย่างเดียว แม้จะยังคงแนวคิดทางด้านประติมานวิทยาเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องจักรวาลของอินเดียโบราณอยู่เช่นเดิม ซึ่งแม้ไม่ผิดจากความหมาย ของคำว่า “หัตถิปราการ” แต่ลักษณะของการใช้งานทางด้านสถาปัตยกรรมของฐานช้างล้อมนี้ กลับ แตกต่างกับ “หัตถิปราการ” ที่ปรากฏในสถูปเจดีย์ของศิลปะลังกาอย่างสิ้นเชิง เพราะฐานสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกานั้น เน้นหน้าที่ของการใช้เป็นลานประทักษิณรอบองค์สถูป ส่วนฐาน ช้างล้อมของเจดีย์สุโขทัยนั้น แค่แสดงถึงสัญลักษณ์ทางประติมานวิทยาของความเชื่อเรื่องจักรวาล^{๑๒}

ในสมัยอยุธยา ปรากฏการสร้างเจดีย์ช้างล้อมที่วัดมเหยงคณ์ เป็นเจดีย์ที่สร้างขึ้นในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาฝ่ายลังกาวงศ์ ซึ่งแพร่หลายอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียง ได้สมัยนั้น จากรูปแบบที่มีองค์ระฆังขนาดใหญ่แบบลังกา ฐานประทักษิณล้อมด้วยช้างปูนปั้นในผัง สี่เหลี่ยมกว้างและมีสัดส่วนเตี้ยตามรูปแบบหัตถิปราการที่พบในลังกาและน่าจะเป็นเจดีย์ที่ถ่ายทอดรูปแบบหัตถิปราการมาจากลังกาได้ใกล้เคียงที่สุดที่พบในประเทศไทย

^{๑๑} สมชาติ มณีโชติ, “คติเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวารวดีวิทยานิพนธ์” (การศึกษาระดับศิลปศาสตรมหาบัณฑิต โบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๒๔.

^{๑๒} ฉัตริน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถิปราการในศิลปะลังกา”, ๕๕.

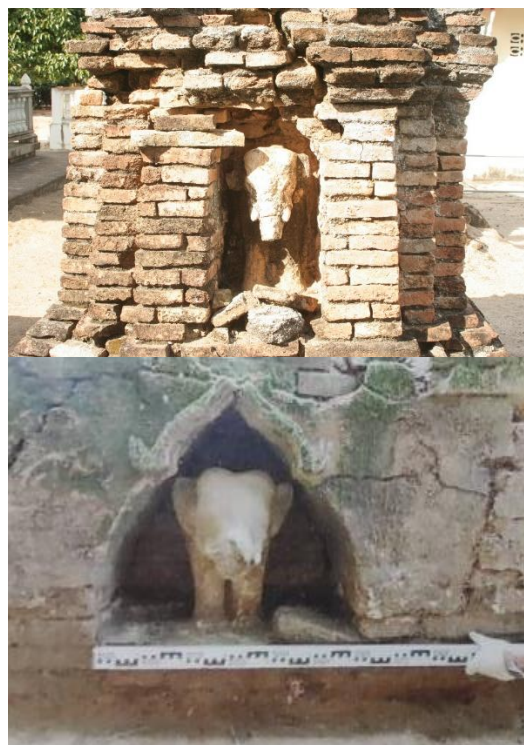
วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย
ที่มา:อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย กรมศิลปากร

เจดีย์ช้างล้อม วัดมเหยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ที่มา: <https://gis.finearts.go.th/fineart/archaeological>

เจดีย์ช้างล้อม (เจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้าง) ในนครศรีธรรมราชและภาคใต้ตอนบน

ในภาคใต้ของประเทศไทย พบการตกแต่งส่วนฐานเจดีย์ด้วยช้างล้อมมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยมีพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมิหารวิหาร เป็นเจดีย์ที่มีช้างล้อมรอบฐานที่มีขนาดใหญ่มากที่สุดและมีความเก่าแก่มากที่สุด โดยพระบรมธาตุเจดีย์เมื่อนครศรีธรรมราช เป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ช้างล้อมในพื้นที่ภาคใต้ และพื้นที่อื่นๆอีกหลายองค์ ประติมากรรมรูปช้างที่พบในภาคใต้ สามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ กลุ่มหลัก ประกอบด้วย ประติมากรรมรูปช้างแบบลอยตัวอยู่ในซุ้ม และประติมากรรมรูปช้างปูนต้ำไม่อยู่ในซุ้ม จากหลักฐานที่หลงเหลือถึงปัจจุบันพบเจดีย์ช้างล้อมหรือเจดีย์ประดับตกแต่งฐานด้วยประติมากรรมรูปช้างในนครศรีธรรมราช พื้นที่ภาคใต้ตอนบน ได้แก่ พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช พระบรมธาตุสวี จังหวัดชุมพร เจดีย์พ่อท่านในกุฎี จังหวัดชุมพร เจดีย์วัดโน จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจดีย์วัดควนท่าแร่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี เจดีย์วัดวังไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และในภาคใต้ตอนล่าง อาทิ สุวรรณโลกเจดีย์ วัดพะโคะ จังหวัดสงขลา พระเจดีย์วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

เจดีย์ที่ตกแต่งส่วนฐานด้วยประติมากรรมช้าง ในภาคใต้ของประเทศไทย

พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร

วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร เดิมเรียกว่า วัดพระบรมธาตุ เป็นวัดใหญ่ ตั้งอยู่ภายในเขตกำแพงเมืองโบราณค่อนมาทางทิศใต้ เนื้อที่ ๒๕ ไร่ ๒ งาน มีถนนราชดำเนินตัดผ่านหน้าวัด เข้าใจว่าเดิมคงเป็นถนนโบราณ ประวัติการสร้างวัดไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดนอกจากประวัติจากตำนานที่กล่าวถึงการก่อสร้างพระมหาธาตุ ซึ่งเป็นเอกสารที่เขียนขึ้นจากคำบอกเล่าภายหลังเหตุการณ์จริงเป็นเวลายาวนานมาก หลักฐานทางเอกสารที่ชัดเจนปรากฏขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวว่าวัดนี้เป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ อุปราชมณฑลปักษ์ใต้ทรงอาราธนาพระสงฆ์จากวัดเพชรจริกมาดูแลรักษาวัด และคราวที่รัชกาลที่ ๖ เสด็จประพาสเมืองนคร ได้โปรดพระราชทานนามวัดว่า วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ตามประกาศกระทรวงธรรมการ แผนกสังฆการี เรื่องจัดระเบียบพระอารามหลวง ลงวันที่ ๓๐ กันยายน ๒๔๕๘

ประวัติจากตำนานที่เล่าเรื่องการก่อสร้างพระบรมธาตุมีหลายสำนวน สามารถประมวลเนื้อหาได้ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน เมืองต่าง ๆ ในแคว้นแคว้นชมพูทวีปได้แบ่งพระบรมสารีริกธาตุไปเก็บรักษา เคารพบูชา มีเมืองหนึ่งชื่อเมืองทนต์บุรี ได้พระทันตธาตุมาเก็บรักษาไว้ ต่อมากษัตริย์จากเมืองอื่นยกทัพมาเพื่อขอแบ่งพระทันตธาตุ กษัตริย์สิงหาราชเจ้าเมืองทนต์บุรีเห็นว่าจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้ จึงให้พระนางเหมชาลาและเจ้าชายทนต์กุมารพระธิดาและพระโอรสอัญเชิญพระทันตธาตุลงเรือหนีไปลังกา เผอิญเรือกำปั่นถูกพายุพัด เรือแตก ทั้งสองพระองค์มาขึ้นฝั่ง ณ หาดทรายแก้ว แล้วฝังพระทันตธาตุไว้ เรื่องราวดำเนินต่อไปจนทั้งสองพระองค์ได้กลับไปลังกาโดยมีพระทันตธาตุส่วนหนึ่งยังฝังอยู่ที่หาดทรายแก้วต่อมาพระเจ้าศรีธรรมโศกราชได้มาพบพระทันต-ธาตุและโปรดให้สร้างพระบรมธาตุเจดีย์ ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและสร้างเมือง ณ หาดทรายแก้ว จนสำเร็จเมืองดังกล่าวก็คือ เมืองนครศรีธรรมราช พระบรมธาตุเจดีย์ก็คือ พระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช ซึ่งเชื่อกันว่าเดิมเป็นเจดีย์แบบอิทธิพลศิลปะศรีวิชัย คือเป็นเจดีย์ทรงมณฑป มีหลังคาเป็นสลับห้ายอดคล้ายพระบรมธาตุเจดีย์ที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๓ - ๑๕ ต่อมาพระสลับแบบศรีวิชัยทรุดโทรมลง จึงได้มีการสร้างเจดีย์องค์ใหญ่ทรงลังกาซึ่งเป็นเจดีย์องค์ปัจจุบันครอบไว้ เชื่อกันว่าในขณะนั้นคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อิทธิพลพุทธศาสนาแบบลังกาในดินแดนนครศรีธรรมราชเข้มแข็งมาก นครศรีธรรมราชจึงได้รับอิทธิพลทั้งศาสนาและศิลปกรรมจากลังกา ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุลทรงวินิจฉัยว่าพระบรมธาตุเจดีย์ปัจจุบันมีลักษณะคล้ายเจดีย์กิริเวเธระ ในเมืองโปโลนนารูวะ ประเทศศรีลังกา สร้างในสมัยพระเจ้าปราชรมหาพุมหาราช ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชก็ควรสร้างหลังมากจากนั้น ส่วนสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ภายในวัดพระมหาธาตุฯ ล้วนเป็นของที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาเป็นส่วนใหญ่จะมีสิ่งก่อสร้างในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นอยู่บ้าง เช่น วิหารทัตเกษตร วิหารพระแอด เป็นต้น

องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของ องค์พระมหาธาตุ เป็นเจดีย์ทรงกลมแบบลังกาหรือเรียกว่าทรงโอคว่ำ ฐานของพระบรมธาตุเป็นฐานบัวรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสท้องไม้สูง แต่ละด้านของฐานมีซุ้มหัวช้างยื่นออกมาด้านละ ๖ ซุ้ม ยกเว้นด้านทิศเหนือมี ๔ ซุ้ม เพราะติดส่วนบันไดทางขึ้นสู่ลานทักษิณในวิหารพระม้าที่เราขึ้นมา ถัดจากฐานชั้นนี้ขึ้นไปน่าจะมีฐานบัวสี่เหลี่ยมเตี้ย ๆ รับอีกชั้นหนึ่งก่อนถึงลานประทักษิณ ฐานบัวชั้นนี้ส่วนบัวคว่ำถูกสันหลังคาทับเกษตรปิดอยู่ เห็นเฉพาะส่วนบัวหงายและฐานหน้ากระดานบนที่มีเครื่องถ้วยประดับอยู่โดยรอบ ส่วนบนสุดของฐานบัวเป็นลานทักษิณ มีกำแพงแก้วทั้ง ๔ ด้าน บนหลังกำแพงประดับด้วยใบเสมาดินเผา ฉัตรและบังสุริย มีเจดีย์ทิศประดับตามมุมทั้งสี่ ลักษณะจำลองย่อส่วนจากพระบรมธาตุ และบนสันหลังคาวิหารทับเกษตรมีรางระบายน้ำจากลานทักษิณ ปลายท่อทำเป็นรูปหัวสัตว์ปูนปั้นรวมทั้งหมด ๑๐ ราง

จากลานทักษิณขึ้นไปเป็นส่วนของมัลลยลูกแก้วปากระฆัง (เส้นผ่าศูนย์กลาง ๒๑.๙๘ เมตร) องค์ระฆัง และบัลลังก์ที่มีเครื่องถ้วยประดับตกแต่งอยู่เป็นจำนวนมาก เหนือบัลลังก์เป็นก้านฉัตรมีเส้าทาน ๘ เส้าประดับลวดลายปูนปั้นปิดทองเป็นรูปพระมหาสาวกยืนเวียนเป็นทักษิณาวรรต ประนมมือทั้งแปดองค์มีพระนามดังนี้

๑. พระโกณฑัญญเถระ	๒. พระมหากัสสปเถระ
๓. พระสารีบุตรเถระ	๔. พระอุบาลีเถระ
๕. พระอานนท์เถระ	๖. พระควัมปติเถระ
๗. พระโมคคัลลานเถระ	๘. พระราหุลเถระ

ถัดขึ้นไปเป็นชุดปล้องโฉมมีทั้งหมด ๕๒ ปล้อง จนถึงบัวกาบป्लीทองคำ (บัวคว่ำ – บัวหงาย)

ต่อจากระดับกาบป्लीทองคำจนถึงปลายยอดสุดของพุ่มเรือนรัศมี เป็นส่วนประกอบของปลียอด ซึ่งหุ้มด้วยทองคำทั้งหมดรวมบัวคว่ำบัวหงาย หนักประมาณ ๑๖๑ กิโลกรัมเศษ รอบชั้นของปลียอด ประดับตกแต่งด้วยพลอยหลากสี ลูกแก้ว ลูกปัดสีต่าง ๆ รวมทั้งเครื่องทองประเภทแหวนร้อยรัดด้วยลวดทองคำ พระพุทธรูปห้อยแขวนอยู่รอบปลียอดเป็นจำนวนมาก ส่วนพุ่มเรือนรัศมีซึ่งเป็นส่วนที่สูงที่สุดหรือเป็นส่วนปลายยอดสุดประดับตกแต่งด้วยลูกแก้วทำเป็นรูปสาแหรก ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ยอดบนสุดมีหม้อทองคำหรือบาตรทองคำ ๑ ใบ

ที่ปลียอดพระบรมธาตุปรากฏจารึก จารอยู่บนแผ่นทองที่หุ้มปลียอด เท่าที่พบและอ่านแปลได้มีจำนวน ๕๒ แผ่น ส่วนใหญ่จารึกเป็นอักษรไทย และอักษรขอม ข้อความส่วนใหญ่จะบอกวันเดือนปี ที่ทำการซ่อมสร้างแผ่นทอง รวมทั้งบอกนามและถิ่นพำนักของผู้บริจาค จารึกบนแผ่นทองเป็นหลักฐานว่ามีการนำแผ่นทองขึ้นไปบูรณะหลายช่วงเวลาด้วยกัน ศักราชที่เก่าที่สุดอยู่ในสมัยอยุธยา ตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ พ.ศ. ๒๑๕๕

สัดส่วนของพระบรมธาตุนั้น เคยมีการวัดไว้ด้วยมาตรวัดความยาวแบบไทย (วา-ศอก-คืบ-นิ้ว) ได้ความสูงจากพื้นถึงยอด ๓๗ วา หรือ ๗๔ เมตร บ้างก็ว่า ๓๘ วา ๒ ศอก หรือ ๗๗ เมตร แต่จากการบูรณะของกรมศิลปากร ได้มีการวัดระยะสัดส่วนต่าง ๆ อย่างละเอียดโดยใช้มาตรวัดเป็นเมตร มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระดับพื้นวิหารทับเกษตร - พื้นทักษิณ	๕.๐๐ เมตร
ระดับพื้นทักษิณ - บัวปากระฆัง	๓.๑๐ เมตร
ระดับผิวปากระฆัง - หลังองค์ระฆัง	๙.๘๐ เมตร
หลังองค์ระฆัง - หลังบัลลังก์	๕.๓๐ เมตร

หลังบัลลังก์ – ถึงฐานบัวปล้องไฉน	๓.๑๕ เมตร
ฐานบัวปล้องไฉน - ใต้บัวกาบปลีทองคำ	๑๗.๕๕ เมตร
ใต้บัวคว่ำกาบปลีทองคำ - หลังบัวหางกาบปลีทองคำ	๑.๒๐ เมตร
หลังบัวกาบปลีทองคำ – ปลายสุดของปลียอดทองคำ	๑๐.๘๙ เมตร
รวมความสูงของพระบรมธาตุทั้งหมดจากระดับพื้นดินถึงปลายยอด ๕๕.๙๙ เมตร ^{๑๓}	

พระบรมธาตุเจดีย์ บันทึกภาพจากมุมมองด้านบน

^{๑๓} สำนักศิลปากรที่ ๑๔, โบราณสถานแหล่งโบราณคดีนครศรีธรรมราช (เอกสารอัดสำเนา), ๒-

ประติมากรรมรูปช้างบริเวณฐานพระบรมธาตุเจดีย์

การประดับตกแต่งส่วนฐานเจดีย์องค์พระบรมธาตุนครศรีธรรม ด้วยประติมากรรมปูนปั้นรูปช้าง ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารที่ระบุชัดเจนถึงปีสร้าง แต่ได้ปรากฏว่ามีการกล่าวถึงอยู่ในเอกสารโบราณที่เขียนขึ้นใน สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ เช่น

ในเอกสารตำนานเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวถึงไว้ความตอนหนึ่งว่า

“... กบวนพระศรีรัตนมหาธาตุ ... แลหว่างพระนั้นมีช้างหล่อหัว ๒๒ ตัวๆ สูง ๓ สอก บนทิวศิรินัน
...”

จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.๑๒๑ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เฉพาะเมืองนครศรีธรรมราชเสด็จตรวจราชการตั้งแต่วันพฤหัสบดี ที่ ๑๙ มิถุนายน ร.ศ.๑๒๑ โดยตรวจราชการที่อำเภอพังไกรเป็นที่แรกและทรงตรวจราชการไปจดสุดแดนเมืองนครศรีธรรมราชที่คลองท่าแพรกอำเภอสิชล ต่อแดนอำเภอ กาญจนดิษฐ์ เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๑ กล่าวถึงไว้ความตอนหนึ่งว่า

“...อาทิตย์ ๒๒ มิย. ๑๒๑ เข้า ๒.๑๕ ขึ้นช้างพังเล็บดำออกจากที่พักคลองชเมา ไปตามทางสายโทรเลขบนเนินทราย...ออกจากนั้นไปดูพระระเบียงฐานพระธาตุ เปนเพิงลงมาจากฐานทักษิณ มีพระสองชั้นชั้นในเก่า มีคูหากับเสาคั่นกัน ในคูหาไม้ข้างครึ่งตัว ที่เสามีพระยืนในเรือนแก้วรูปต่างๆกัน ชั้นนอกมีพระซ้อนหน้าออกมาอีกแถวหนึ่ง เปนของทำทีหลัง เดิมรูปพระอยู่กับกำแพงเฉยๆ เขาเห็นว่าตากแดดฝนไม่ควรจึงทำระเบียงเติม ทำพระเติมอีกแถวหนึ่ง แต่ที่เติมนี้ก็ไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ ปีแล้ว...”

จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.๑๒๘ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช โดยเสด็จเข้าเขตแดนเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ร.ศ.๑๒๘(พ.ศ.๒๔๕๒) และเสด็จออกจากแดนเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม ร.ศ.๑๒๘ กล่าวถึงไว้ความตอนหนึ่งว่า วันที่ ๒๘ พฤษภาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๘

“...แล้วจึงทรงเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรในพระระเบียง ซึ่งติดอยู่กับฐานพระบรมธาตุ มีหลังคาต่อเพียงแค่ฐานชุกชี รอบฐานชุกชีมีเป็นรูปช้างโผล่ออกมาจากคูหาครึ่งตัว ตามตำนานว่าช้างนี้รองรับรอดฐาน ในพระระเบียงนี้มีพระพุทธรูปประดิษฐานเรียงรายไว้เป็นระยะรอบ ถึงวันพระมีสัปบุรุษมาประชุมฟังธรรมบ้าง สนทนธรรมบ้าง ฟังอ่านหนังสือเก่าๆบ้าง...”

เมื่อพิจารณาจากข้อความที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณ พบว่าเอกสารที่บันทึกถึงประติมากรรมรูปช้างที่อยู่บริเวณฐานของพระบรมธาตุเจดีย์วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารนั้น เป็นการบันทึกขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ข้อมูลที่บันทึกไว้เป็นการบันทึกข้อมูลโดยรวมของประติมากรรมรูปช้างที่บันทึกว่าเป็นช้างครึ่งตัว สูง ๓ สอก (๑.๕๐เมตร) ยืนหล่อหัวอยู่ในคูหา ส่วนประวัติการสร้างหรือการตกแต่งประติมากรรมรูปช้างไม่มีบันทึกรายละเอียดไว้แต่อย่างใด

สภาพปัจจุบันของประติมากรรมรูปช้าง

ปัจจุบันบริเวณฐานเจดีย์ของพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร ประดับด้วย ประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างยืนอยู่ภายในซุ้ม จำนวน ๒๒ ซุ้ม ประจำด้านเหนือ จำนวน ๔ ซุ้ม ด้านใต้ จำนวน ๖ ซุ้ม ด้านตะวันออกจำนวน ๖ ซุ้ม และด้านตะวันตกจำนวน ๖ ซุ้ม ไม่ปรากฏซุ้มช้างประจำมุมแต่อย่างใด ซุ้มมี ขนาดสูง ประมาณ ๒.๐๒ เมตร กว้างประมาณ ๑.๖๕ เมตร ประติมากรรมรูปช้าง ยืนออกจากจากซุ้มปรากฏ เพียงสองขาด้านหน้า ช้างมีใบหูเล็กและมีวงยืนยาวจรดพื้น ส่วนงามีขนาดสั้น ลักษณะของประติมากรรมรูปช้างมี ร่องรอยการบูรณะมาแล้ว เช่น ในพ.ศ.๒๕๕๐ แต่ประติมากรรมรูปช้างบางตัวยังพบร่องรอยการตกแต่งลวดลาย ด้วยการเขียนสีด้วยสีแดงและสีดำในส่วนต่างๆ เช่น หั้ว ใบหน้า หน้าอกและขา เป็นต้น

มีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างแห่งนี้ ที่มีลักษณะทางกายภาพของ ช้างที่มีใบหูเล็ก งาสั้น อันเป็นลักษณะทั่วไปของช้างที่เรียกกันว่า ช้างนรการ หรือ ช้างสีดอ ซึ่งช้างแบบนี้พบมากใน ประเทศศรีลังกาและในประเทศไทย^{๑๔}

ลักษณะของซุ้ม ซุ้มช้างล้อมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ซุ้มปูนปั้นมีรูปทรงอย่างซุ้ม หน้านาง เป็นซุ้มเรียบไม่มีการตกแต่งลวดลายแต่อย่างใด แต่ก็ยังสามารถสังเกตเห็นรูปทรงพุ่มทรงกลมที่ ปลายซุ้มทั้งสอง ช้างได้อย่างชัดเจนซึ่งยังสะท้อนถึงอิทธิพลศิลปะลังกาอย่างแท้จริง ^{๑๕} คล้ายกับซุ้มที่พบในศิลปะ ลังกาสสมัยหลังโปโลนนารูวะช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๘ จึงอาจเป็นรูปแบบที่เกิดขึ้นโดยช่างผู้สร้างในท้องถิ่น นำเอาเค้า โครงของซุ้มแบบลังกามาใช้ประยุกต์ใช้ร่วมกับรูปช้างล้อมเพื่อต่อยอดรูปแบบที่เป็น “แบบอย่างลังกา” ให้ชัดเจน มาก^{๑๖}ซึ่งซุ้มดังกล่าวได้ส่งอิทธิพลให้เจดีย์อื่นๆในภาคใต้ของประเทศไทยด้วย เช่น ซุ้มช้างล้อมเจดีย์วัดพะโคะ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

การตกแต่งลวดลายประติมากรรมรูปช้าง

ประติมากรรมรูปช้าง ช้างในจะก่อด้วยอิฐแล้วใช้ปูนพอกทับภายนอก เป็นช้างที่ไม่มีการประดับ ตกแต่งด้วยลายปูนปั้นแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามปรากฏว่ามีประติมากรรมรูปช้างที่มีร่องรอยการตกแต่งด้วยการ เขียนสีแดงและสีดำประดับตรงส่วนต่าง ๆ คือ ส่วนหัว หู คอ และขา เป็นต้น ซึ่งการประดับตกแต่งประติมากรรม ช้าง ลวดลายที่เขียนตกแต่งช้างมีสภาพส่วนใหญ่ลบเลือน แต่บางบริเวณยังปรากฏลวดลายชัดเจน เช่น ช้างล้อม ฐานด้านตะวันตก ปรากฏลวดลายตกแต่งบริเวณ หั้ว หน้าอก หูและขา ในลักษณะของช้างทรงเครื่อง เป็นต้น

^{๑๔} บุญส่ง เลขะกุล, ช้าง (พระนคร :รามินทร์ การพิมพ์,๒๕๔๗), ๑๔-๑๕.

^{๑๕} ฉัตริน เพียรธรรม, “เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและ ความสัมพันธ์กับสถูปที่มีหัตถ์ปรากฏในศิลปะลังกา”, ๖๔

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, ๖๑.

อย่างไรก็ตามเนื่องจากลวดลายที่ปรากฏมีสภาพค่อนข้างลบเลือน จึงไม่สามารถระบุได้ว่าลวดลายได้อย่างชัดเจน ซึ่งการตกแต่งประติมากรรมช้างบริเวณฐานเจดีย์ช้างล้อม ในประเทศไทยพบร่องรอยการเขียนสีที่ปรากฏอยู่ บนประติมากรรมรูปช้าง ที่เจดีย์วัดมเหยงค์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วย ในขณะที่ประติมากรรมช้างล้อมในศิลปะสุโขทัยปัจจุบันปรากฏเพียงการตกแต่งช้างด้วยลวดลายปูนปั้นอย่างข้างทรงเครื่อง

อย่างไรก็ตามแม้ไม่สามารถระบุช่วงเวลาของการตกแต่งลวดลายเขียนสีบนช้างล้อมพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าในการตกแต่งประติมากรรมรูปช้างด้วยการเขียนสีตกแต่งส่วนต่างๆ ของประติมากรรมนั้น ปรากฏอยู่ในเอกสารหรือหลักฐานอื่นๆ ที่บันทึกถึงการตกแต่งช้างหรือคชาภรณ์ เช่น

วรรณคดีไตรภูมิภกา หรือไตรภูมิพระร่วง ในวรรณคดีทางพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย และมีความกล่าวถึง ถนิมพิมพาภรณ์ ซึ่งเป็นเครื่องประดับหลักฐานเครื่องคชาภรณ์ช้าง จินเท่าที่สามารถสืบค้นได้ใน “ไตรภูมิภกา หรือไตรภูมิพระร่วง” อันพระราชานิพนธ์ขึ้นโดยพระมหา ธรรมราชาที่ ๑ (ลิไท) เมื่อ พ.ศ.๑๘๘๘ ดังนี้ ความในปัญจกัมภ์: (สุคติภูมิ - กามภูมิ) ตอนที่ว่าด้วยเรื่องหัตถิรัตนะ เมื่อมี กล่าวถึงช้างแก้ว คู่พระบารมีของพญามหาจักรพรรดิราชว่า ^{๑๗}

“...เขาจึงตบแต่งเครื่องประดับนี้ช้างนั้น ให้ถ้วนทั่วสรรพางค์ด้วยสิ่งทั้งหลาย เป็นต้นว่าเงื่อน แลทองแก้วแหวนทั้งหลายแลผ้าอันมีค่าอันควร ผิดจะคนนาเงื่อนทองเข้าของแก้วทั้งนั้นบมิได้เลย...”

ในไตรภูมิภกาหรือไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึง เมื่อพระมหาราชจักรพรรดิได้ช้างแก้ว มาแล้วได้ตกแต่งด้วยคชาภรณ์อันประกอบด้วยอัญมณีแก้วแหวนมีค่า

“...คราที่นั้น จิงพระญา”มหาราชจักรพรรดิราชนั้น เขาจึงตบแต่งเครื่องประดับนี้ช้างนั้นให้ถ้วน ทั่วสรรพางค์ด้วยสิ่งทั้งหลาย เงื่อนทองข้าวของแก้วทั้งนั้นบมิได้เลย ดุรงเรืองงามดั่งดาวในเมืองฟ้า พระญาจักรพรรดิราชนั้น ฐ จิง ขึ้นขี่ช้างนั้นแล้ว ฐ จิงมีพระทัยใคร่ไปด้วยอากาศ ช้างนั้นจึงเหาะขึ้นไปบนอากาศ ดั่งราชหงส์ทองอัน เป็นพระญาแก่หงส์ทั้งหลาย พระญาหงส์นั้นชื่อพระญาธรรมราชแล จิงฝูงรู้พลทั้งหลาย ก็ไปในอากาศ ด้วยท่านดั่งเมื่อไปด้วยงจักรแก้วนั้นแล...๑๒ เป็นต้นว่าเงื่อนแลทองแก้วแหวนทั้งหลายแลผ้าอันมีค่าอันควรผิดจะครณา^{๑๘}

นอกจากนี้ หลักฐานข้างทรงเครื่องที่ปรากฏบนช้างปูนปั้น (วัดช้างล้อม จังหวัดสุโขทัย) มีช้างปูนปั้น จำนวนทั้งสิ้น ๓๙ เชือก เป็นช้าง ยืนเต็มตัวขนาดใกล้เคียงกับช้างจริง ตั้งอยู่รอบฐานทักษิณ บนฐานเขียง ชั้นที่ ๒ (ฐานทักษิณ) และยืนหัน หน้าออกข้างนอก โดยมีฐานเจดีย์ชั้น ที่ ๑ (ฐานขาลา) รองรับ แบ่งออกได้เป็น ๒

^{๑๗} สิริกานต์ ฮั่นพิพัฒน์, “เครื่องคชาภรณ์สมัยรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาเครื่องคชาภรณ์ช้างต้นในรัชกาลที่ ๙” (การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๙, ๒๘.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, ๑๒.

ลักษณะ คือ กลุ่มที่ ๑ ข้างปูนปั้นธรรมดาไม่มีลวดลายประดับ^{๑๙} จำนวน ๓๕ เชือก กลุ่มที่ ๒ ข้างประดับมุกเจดีย์ ทั้งสี่ทิศจำนวน ๔ เชือก ขนาด ความกว้าง ๙๐ เซนติเมตร ความยาว ๒๓๐ เซนติเมตร ความสูง ๒๔๐ เซนติเมตร ลักษณะ ข้างยื่นเฉียงจากแถวซ้ายธรรมดา โดยยื่นหันหน้าไปทางทิศทั้ง ๔ มี ลักษณะพิเศษกว่าข้างปูนปั้นธรรมดา คือ ข้างประจำทิศทั้ง ๔ เป็น “ข้างทรงเครื่อง” ตำแหน่งของลวดลายประดับที่พบบริเวณต้นขาหน้าทั้งสองข้าง ลวดลายรัดอกและลวดลายรัดงาช้าง

ต่อไปในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานเครื่องคชาภรณ์ข้างต้นสมัยรัตนโกสินทร์ จากหลักฐาน ต่างๆ อาทิ

พระสุปบรรจุพระบรมธาตุ ประดิษฐานบนหลังช้าง จิตรกรรมฝาผนัง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โลกได้ปรากฏการถ่ายทอด หลักฐานทางคติความเชื่อที่น่าจะหลงเหลือตกทอดต่อกันมาจากสมัย อยุธยา คติการใช้ช้างสำคัญของ พระมหากษัตริย์เป็นสัตว์พระราชพาหนะในการอัญเชิญพระบรม สารีริกธาตุ” สามารถศึกษาเครื่องคชาภรณ์ใน สมัยนั้นได้จากตัวอย่างงานจิตรกรรมดังกล่าวนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะมีที่มาจากพุทธประวัติตอนพุทธปรินิพพาน ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้พระธรรมปริชา (แก้ว) เรียบเรียง ขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๓๔๕ จากอรรถกถาฎีกาต่างๆ ทางพุทธศาสนา เป็นวรรณกรรม รัตนโกสินทร์ที่แสดงเนื้อความละเอียดพิสดารไป จากพระไตรปิฎก จึงปรากฏเรื่องช้างในตอน ปรีนิพพาน หรือตอนที่เมื่อถวายพระเพลิงแล้วบรรจุพระธาตุไว้ใน พระสุป

จิตรกรรมดังกล่าวแสดง เป็นภาพช้างเผือกที่มีกาย สีขาวประดับด้วย เครื่องคชาภรณ์ทองคำ แสดงกิริยาการหมอบอยู่กลางกลุ่มช้างเชือกอื่นๆ ซึ่งช้างเผือก นั้น สวมปกกระพองด้วยผ้าสีแดงมีลวดลายขลิบริม ทอง ห้อยพู่หูกที่มีก้านทำจากทองคำ มีผ้าคลุมหลังสีแดง มีเครื่องผูก (สายโยง) ที่ผูกเข้ากับสัปคับไว้รองรับพระสุป ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ งามสวมปลอกทองคำ ด้านละ ๖ วง วงงาช้างงอกไม้ที่มีดอกไม้ (ดอกโบตั๋น) คล้ายกันกับ กิริยาชูช่อดอกหรือใบไม้ ของช้างพระคชาธารทองคำที่พบในกรุปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา ซึ่งสิ่งที่ ข้างพระคชาธารทองคำชูอยู่นั้น คือ ก้าน หรือใบไม้ที่ประดับอัญมณีเป็นกนกก้านต่อดอกมี ลวดลายคล้ายคลึง มาจากดอกโบตั๋นเช่นเดียวกัน จากหลักฐานสันนิษฐานว่ารูปแบบคติความเชื่อของการนำช้าง ทรงเครื่อง ^{๒๐}

^{๑๙} สิริกานต์ อ้นพิพัฒน์, “เครื่องคชาภรณ์สมัยรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาเครื่องคชาภรณ์ข้างต้น ในรัชกาลที่ ๙”, ๓๒.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, ๕๐-๕๑.

ที่มา: สิริกานต์ ฮั่นพิพัฒน์, “เครื่องขนาภรณ์สมัยรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาเครื่องขนาภรณ์ช้างต้นในรัชกาลที่ ๙” (การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๙, ๕๒.

ข้อสังเกตบางประการ:เจดีย์ช้างล้อม พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช

๑. จากการศึกษารูปแบบศิลปะร่วมกับหลักฐานเอกสารต่างๆ ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจนว่าเมืองนครศรีธรรมราช ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาในศรีลังกามาก ดังปรากฏอยู่ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราชและตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช โดยรูปแบบของพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ได้ถูกกล่าวถึงโดยคณะทูตของลังกาที่เคยเดินทางเยือนเมืองนครศรีธรรมราช ในเดือนธันวาคม พ.ศ.๒๒๙๔ ดังข้อความที่กล่าวถึงไว้ความว่า

“...แรม ๑๓ คณะทูตออกเดินทางจากอ่าวไทยในวันพุธ ค่ำ เดือนเดียวกัน วันเสาร์ขึ้น ๓ ค่ำ เดือนทุสฎ น้ำรั้วเข้าเรือทางรอยรั้วหลายแห่ง ตั้งแต่รูปปั้นสิงโตหน้าเรือตลอดมาจนถึงที่ถือหางเสือใต้ท้องเรือ น้ำเข้าเรือจนท่วมถึง ข้อเท้าหรือข้อมือ แล้วเรือก็ค่อย ๆ จมลง สิ่งของมีค่าซึ่งอยู่ใน เรือก็ถูกโยนทิ้งทะเล พระสงฆ์สวดพระธรรมตลอดทั้งกลางวัน กลางคืน จึงช่วยให้คนทุกคนบนเรือและเครื่องราชบรรณาการ ปลอดภัย วันอังคาร แรม ๑๓ ค่ำเดือนเดียวกันนี้ เรา มาถึงเขตเมืองละคร ดินแดนที่เป็นของประเทศสยาม เรือได้จมลงในโคลน แต่ไม่มีใครเป็นอันตรายและทุกคนบนเรือขึ้นบกในเขตแดนเมืองละครอน ในเขตนี้เป็นเมืองใหญ่ ชื่อปาดลิตูตร (ปาฏลิตูตร) มีกำแพงล้อมรอบกลางเมืองนี้มี สถูปใหญ่เท่าสถูปรุวันเวลิ (รุวันวาลิสถูป) ที่โปลงนระรุวะ ในลังกา สถูปองค์นี้พระเจ้าศรีธรรมมาโคกผู้ได้มานมัสการ

พระบรมธาตุที่เมืองปาดลีบุตร (เมืองละคอน) ได้ทรงสร้างไว้ สถูปนี้จากยอดลงมาถึงคาน ๓ ชั้นยังเปล่งประกายระยับเหมือน เพ็ญห่มด้วยทองคำไว้ใหม่ ๆ ไร่ลทิน รอบสถูปมีพระพุทธรูป ๓๐๐ องค์เป็นพระนั่ง พระไสยาสน์ พระยืน และมีสถูปอีก ๒๐๐ สถูป บางองค์สูง ๙ ศอก บางองค์สูง ๑๑ ศอก ที่นี้มีต้นโพธิ์ ซึ่งนำมาจากอนุราชปุระ ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าธรรมโศกอนุชา (Younger) ผู้ซึ่งทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินเมืองนั้นในเวลาต่อมา เรานมัสการ พระพุทธรูปที่วัดนี้และถวายเทียนและธูป สถูปพระพุทธรูป และวัดในประเทศนี้ล้วนแต่ปิดทองทั้งสิ้น พระสงฆ์ผู้นำเลื่อมใสที่พำนักอยู่ในวัดเหล่านี้ได้ปฏิบัติกิจอย่างเคร่งครัด มีการท่องบ่นสวดพระปริตและเข้าฌาน เมื่อรุ่งอรุณพระสงฆ์ เหล่านี้ก็ออกบิณฑบาต เจ้าหน้าที่ ๓ คนเรียกว่า ตัมมะโกรก ตัมมะกาน และสังขรี ได้รับแต่งตั้งให้ดูแลความเป็นอยู่ของพระภิกษุสงฆ์ ที่พำนักอยู่ทั่วทั้งพระราชอาณาจักร ทั้งคนดี และคนเลวต้องทำบุญใส่บาตรและต้องคอยเอาใจใส่ว่าวัด จะต้องการสิ่งใดบ้าง

ที่นี้มีเหมืองอยู่หลายเหมืองที่ผลิตตะกั่วขาวและตะกั่วดำ ตามชนบทปลูกต้นพลู หมากและข้าว และมีทรัพยากรอื่น ๆ อีก แต่ถูกพวกโจรคอยปล้นสดม และพวกหมอไสยศาสตร์คอยรบกวนเสมอ ทั้งมีโรคซิฟิลิส (๑๒๖) (อะระ มะณะ-เลทะ) และโรคเรื้อน (๑๒๗) (ตัมพะ-กุสฎะ-เลทะ) ระบาด อยู่ด้วย คอย เราพักอยู่ที่วัดชื่อ คัมวัม (Kamvum) ในชนบทนี้ และ นมัสการพระพุทธรูปที่วัดมหาธาตุวาราม (มหา ทาตวาราม) วัดอรัญญาราม วัดตุงยาราม และวัดปณทรา (๑๒๘) ได้ ถวายอาหารแก่พระภิกษุที่พำนัก ณ วัดเหล่านั้น ปรนนิบัติท่าน ทั้งถวายดอกไม้ ตะเกียง และปิดกวาดทำความสะอาด สะอาดวัดด้วย ในระหว่างนั้น เราได้สนทนากับสภาพการของ เรากับพระชินนะรท (๑๒๙) หัวหน้าสงฆ์ของเมืองปาดลีบุตร ขุนนางคนหนึ่งชื่อพระปลัด (พระภะลัต) และอีก ๓ คน คือราชทูต อุปทูต และตรีทูต (๑๓๐) ซึ่งได้รับแต่งตั้งให้เป็นทูต ตกกลง...”^{๒๑}

เมื่อพิจารณาจากข้อความในจดหมายเหตุของวิลเลียมเคทเธระ เรื่อง คณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยามที่เคยเดินทางเข้ามากรุงศรีอยุธยาเมื่อพ.ศ.๒๒๘๘ ปรากฏข้อมูลเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ถึงประวัติความเป็นมา ขนาดที่ใหญ่โตของเจดีย์ ยอดเจดีย์ที่ยังเปล่งประกายระยับเหมือนเพ็ญห่มด้วยทองคำไว้ใหม่ ๆ ไร่ลทิน กล่าวถึงเจดีย์รอบสถูป มีพระพุทธรูป ทั้งพระนั่ง พระไสยาสน์ และพระยืน รวมทั้งต้นโพธิ์ ซึ่งนำมาจากอนุราชปุระ จะเห็นถึงสภาพของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชในอดีต เมื่อพิจารณาลักษณะโดยรวมของพระบรมธาตุฯเปรียบเทียบกับศิลปกรรมลังกาในสมัยโปโลนนารูแล้วแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะลังกาที่มีต่อพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช นอกจากการประดับตกแต่งฐานประทักษิณด้วยช้างล้อมแล้ว ส่วนต่างๆของพระบรมธาตุฯยังได้ประดับตกแต่งด้วยรูปสัตว์ เทพหรือเทวดา ที่น่าจะสัมพันธ์กับแนวคิดที่ว่าสถูปหรือเจดีย์คือ คือภูเขา พระสุเมรุซึ่งเป็นภูเขาอยู่ตรงศูนย์กลางของโลก ช้างที่ประดับส่วนฐาน ท่อน้ำที่เป็นมกร เป็นตัวแทนของแผ่นดินและน้ำ

^{๒๑} นันทนา วรเนติวงศ์, จดหมายเหตุของวิลเลียมเคทเธระ เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศสยามและสยามบุปผสัมปทา จดหมายเหตุเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป (กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร, ๒๕๕๖), ๓๐-๓๑.

๒. อิทธิพลด้านศิลปกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช ที่มีต่อพระเจดีย์ในภาคใต้

พระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช นับเป็นเจดีย์ช้างล้อมที่เก่าแก่ในประเทศไทย สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เป็นที่เคารพสักการะต่อพุทธศาสนิกชนมาอย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน รูปแบบศิลปกรรมของพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงส่งอิทธิพลต่อการสร้างเจดีย์ในพื้นที่ภาคใต้ อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่เมืองนครศรีธรรมราชและพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา รวมถึงพื้นที่ภาคใต้ตอนบน โดยรูปแบบที่ปรากฏชัดเจน โดยการก่อเจดีย์ที่มีองค์ระฆังขนาดใหญ่ไม่คอดที่เอว ส่วนฐานมีประติมากรรมรูปช้าง ตกแต่งรองรับองค์เจดีย์ โดยเจดีย์ที่มีความคล้ายคลึงกับศิลปกรรมพระบรมธาตุเจดีย์อย่างมาก ได้แก่ พระสุวรรณมาลิกเจดีย์ วัดราชประดิษฐฐานหรือวัดพะโคะ ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นพระเจดีย์ตั้งอยู่บนยอดเขา มีขนาดเล็กกว่าพระบรมธาตุเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่มีองค์ระฆังที่ค่อนข้างยืดยาวสูงกว่าพระบรมธาตุเจดีย์ นครศรีธรรมราช มีเจดีย์บริวารทั้งสี่มุม ส่วนฐานมีประติมากรรมรูปช้าง มีลานประทักษิณโดยรอบ ลักษณะโดยรวมของซุ้มช้างมีลักษณะคล้ายคลึงกับซุ้มช้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก แต่ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเจดีย์ที่มีขนาดเล็กกว่า ซุ้มช้างที่ตกแต่งจึงประกอบด้วยซุ้มช้างจำนวนน้อยกว่า คือ ซุ้มด้านทิศเหนือ ตะวันออกและตะวันตก มีด้านละ ๔ ซุ้ม ส่วนด้านทิศใต้มีเพียง ๒ ซุ้ม เพราะมีบันไดทางขึ้นสู่องค์เจดีย์ โดยซุ้มช้างประดับตามด้านของฐานสี่เหลี่ยมของเจดีย์ แต่ไม่มีการทำซุ้มช้างบริเวณมุมของฐานเจดีย์เพื่อทำเป็นซุ้มประจํามุมแต่อย่างใด

นอกจากนี้ในพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ปรากฏพระเจดีย์ วัดเขียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง แสดงรูปแบบศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลช้างล้อมจากพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชด้วย โดยมีรูปช้างปูนปั้นไม่อยู่ในซุ้ม ปรากฏเฉพาะส่วนศิระและขาคู่หน้าในลักษณะของประติมากรรมนูนสูง ประดับตกแต่งอยู่บริเวณฐานเจดีย์ ในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนพบคติเจดีย์ช้างล้อมที่พระบรมธาตุสวี จังหวัดชุมพร เป็นประติมากรรมรูปช้างยืนอยู่ในซุ้มในลักษณะของประติมากรรมนูนสูง แต่มีรูปแบบที่แตกต่างจากพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ในเขตจังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี และชุมพร ปรากฏเจดีย์ขนาดเล็กที่สร้างขึ้นในช่วงอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์มีการตกแต่งส่วนฐานเจดีย์ด้วยซุ้มช้างร่วมกับประติมากรรมปูนปั้นรูปยักษ์หรือเทวดา ได้แก่ เจดีย์พ่อท่านในกุฎิ อำเภอลำสนธิ จังหวัดชุมพร เจดีย์วัดใน อำเภอกะพงนัง จังหวัดสุราษฎร์ธานี และเจดีย์ที่ประดับเรือนธาตุด้วยซุ้มช้าง ที่เจดีย์วัดควนท่าแร่ อำเภอนาเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานีและ เจดีย์ที่ประดับเรือนธาตุด้วยช้างและสิงห์ ที่เจดีย์วัดวังไทร อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

พระบรมธาตุเจดีย์ มุมมองด้านทิศเหนือ

พระบรมธาตุเจดีย์ มุมมองด้านทิศใต้

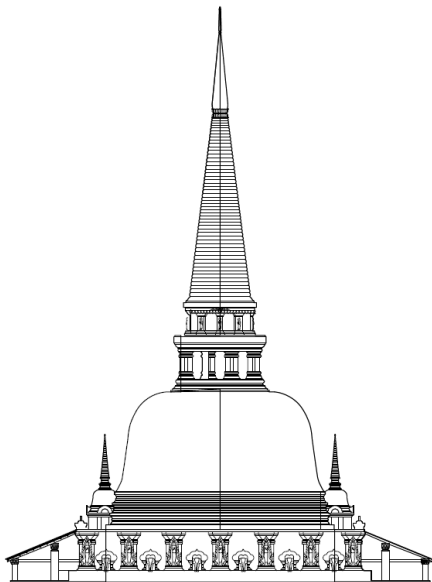
บริเวณฐานของบัลลังก์ทั้ง ๔ ด้าน มีแท่นหินทรงกระบอกขนาดเล็กปักอยู่ ด้านละ ๒ แท่ง ยกเว้นด้านทิศตะวันตกเหลือเพียง ๑ แท่ง โดยด้านทิศตะวันออกมีปูนปั้นรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายยอดสถูป ประดับตกแต่งบริเวณส่วนบนขององค์ระฆังตรงกลางเสาหิน

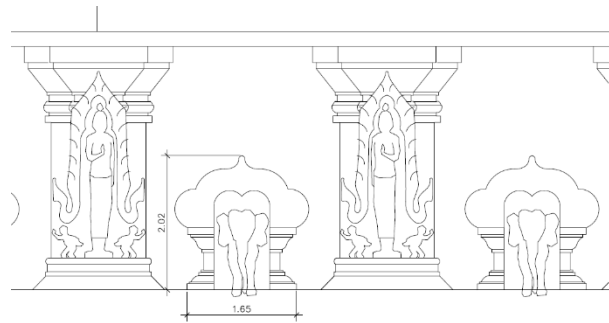
ปูนปั้นรูปทรงสามเหลี่ยมคล้ายยอดสถูปประดับตกแต่งบริเวณส่วนบนขององค์ระฆังตรงกลางเสาหิน

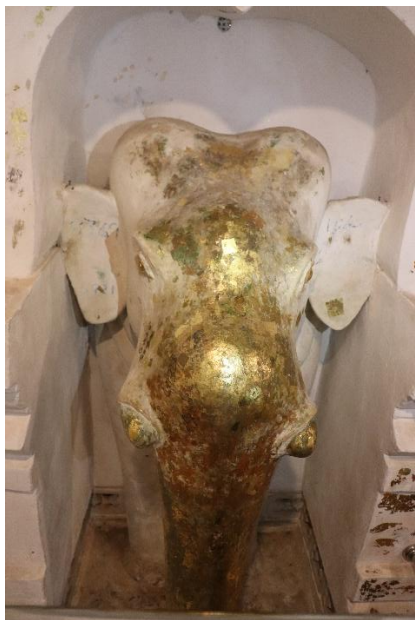
ซุ้มช้างล้อม พระบรมธาตุเจดีย์มีหลังคาของวิหารทึบเกษตรคลุมอยู่ทั้ง ๔ ด้าน

ภาพลายเส้นซุ้มช้างบริเวณฐานพระบรมธาตุเจดีย์

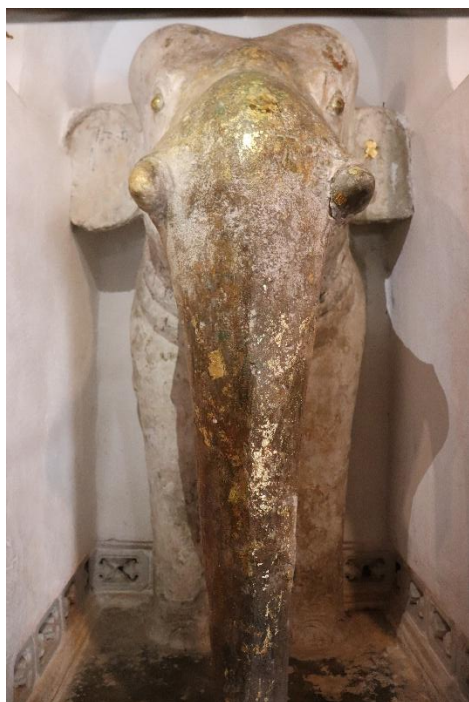
ภาพลายเส้นซุ้มช้างบริเวณฐานพระบรมธาตุเจดีย์

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศเหนือ

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศเหนือ

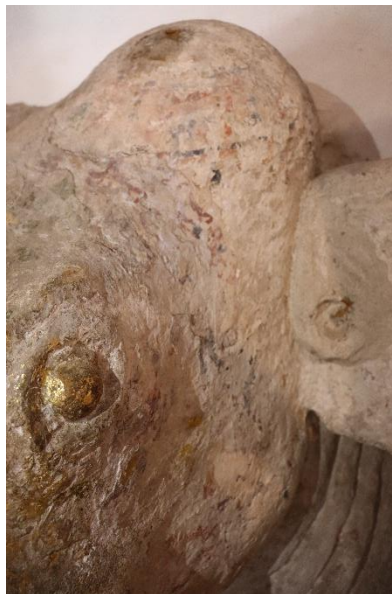
ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศเหนือ

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศเหนือ ปรางค์ร่องรอย
ตกแต่งด้วยการเขียนสี

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก

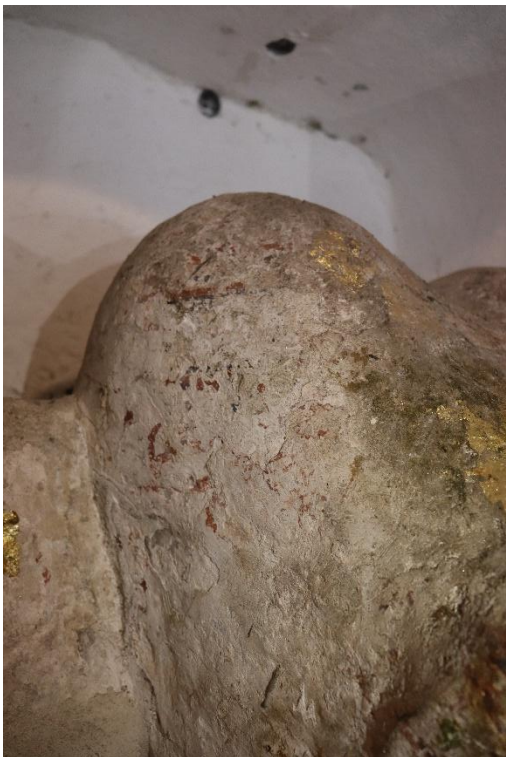
ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก
ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วยการเขียนสี

ประติมากรรม
รูปช้างด้านทิศตะวันตก ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วย
การเขียนสี

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก
ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วยการเขียนสี

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก

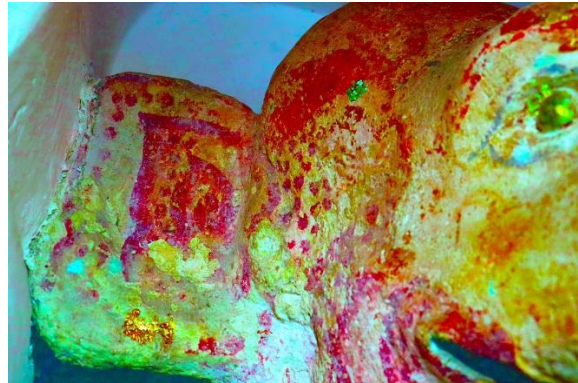
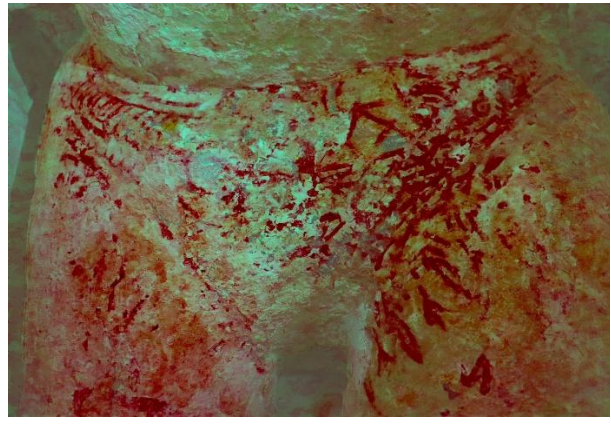
ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก
ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วยการเขียนสี

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วย
การเขียนสี

ประติมากรรมรูปช้างด้านทิศตะวันตก
ปรากฏร่องรอยตกแต่งด้วยการเขียนสี

ลวดลายเขียนสีตกแต่งประติมากรรมรูปช้าง โดยใช้
แอปพลิเคชัน iDStretch

ลวดลายเขียนสีตกแต่งประติมากรรมรูปช้าง โดยใช้
แอปพลิเคชัน iDStretch

สุวรรณภิกเจติย์ วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ) อำเภอสังขละบุรี จังหวัดสงขลา

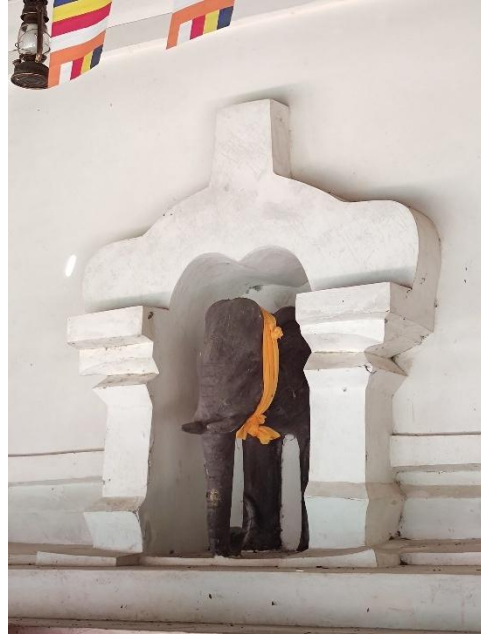
บริเวณฐานพระเจดีย์ทั้งสี่ด้าน ประดิษฐานซุ้มช้างล้อมทั้งสี่ด้าน ด้านละ ๔ ซุ้ม ยกเว้นทิศใต้ มี ๒ ซุ้ม
เนื่องจากมีบันไดทางขึ้นสู่องค์พระเจดีย์ด้านบน

ลักษณะโดยรวมของซุ้มข้างมีลักษณะคล้ายคลึงกับซุ้มข้างพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราชเป็นอย่างมาก

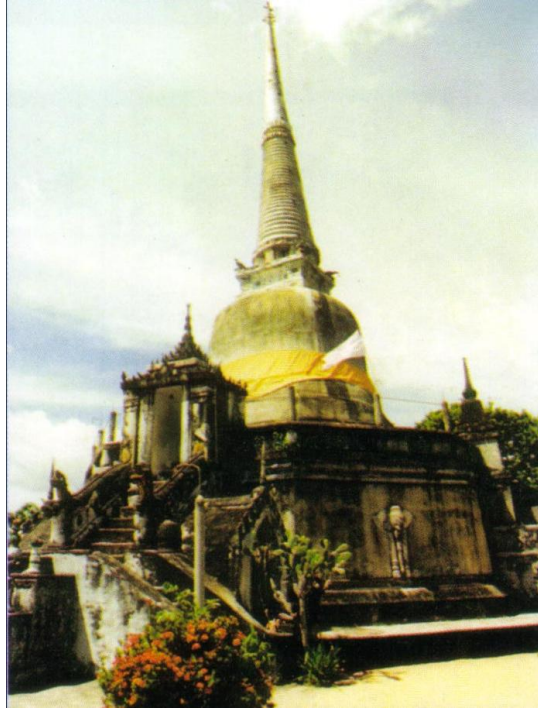
สภาพของลานประทักษิณด้านทิศเหนือ

ซุ้มช้างล้อม วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ)

ซุ้มช้างล้อม วัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ)

พระเจดีย์วัดเชียนบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

บริเวณฐานพระเจดีย์ วัดเชียนบางแก้ว ตกแต่งด้วยประติมากรรมปูนปั้นนูนสูงรูปช้างยืนปราศจากขี้ม
ที่มาของภาพ:กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร

โบราณสถานวัดพระธาตุสวี่ (วัดสวี่)

ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ บ้านวัดสวี่ ตำบลสวี่ อำเภอสวี่ จังหวัดชุมพร พระธาตุสวี่ หรือพระบรมธาตุสวี่ เป็นเจดีย์ที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบจากพระมหาธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช จึงสันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ได้รับการบูรณะมาแล้วหลายครั้ง

บริเวณฐานของพระธาตุสวี่ เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ ๘.๕๐ เมตร แต่ละด้านประดับด้วย เสาหลอก ๖ ต้น เจาะซุ้มตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปช้างโผล่ศีรษะและขาหน้าค้ำเจดีย์อยู่ด้านละ ๓ ซุ้ม ยกเว้นด้านทิศใต้มีบันไดทางขึ้นจึงมีรูปช้างเพียง ๒ ซุ้ม สลับกับรูปยักษ์ปูนปั้นถือกระบองที่มุม ฐานเจดีย์ทั้งสี่ด้านมีเจดีย์จำลอง ลักษณะเลียนแบบองค์พระธาตุประดับอยู่ทั้งสี่มุม ฐานชั้นบนเป็นฐานประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิด้านละ ๕ องค์ ที่มุมฐานทั้งสี่ด้านประดับเจดีย์จำลอง ถัดขึ้นไปเป็น มาลัยลูกแก้วองค์ระฆังทรงกลมเหนือองค์ระฆังเป็นเศहार ก้านฉัตร บัวกลา ปล้องไฉนทำเป็นบัว กลาซ้อนกัน ๗ ชั้น บนสุดเป็นปียอดและเม็ดน้ำค้าง^{๒๒}

ซุ้มช้างบริเวณฐานพระบรมธาตุสวี่ บันทึกภาพในพ.ศ.๒๕๕๐

^{๒๒} สำนักศิลปากรที่ ๑๑ ๒๕๔๔ แบบสำรวจโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี มปป

พระบรมธาตุสุวี สภาก่อหลังการบูรณะพ.ศ.๒๕๖๗

พระบรมธาตุสุวี สภาก่อหลังการบูรณะพ.ศ.๒๕๖๗

เจดีย์วัดวังไทร อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช

เจดีย์วัดวังไทร ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของอุโบสถ ปัจจุบันประกอบด้วยเจดีย์จำนวน ๔ องค์ พื้นที่ทำการขุดค้นคือบริเวณเจดีย์เก่าของวัดวังไทรจำนวน ๔ องค์ ในการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดวังไทร ในโครงการโบราณคดีภาคใต้ กองโบราณคดี ในพ.ศ.๒๕๒๙ ระบุว่าชุมชนที่ได้อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ปรากฏว่าได้มีการตั้งถิ่นฐานกันสืบต่อมาเป็นเวลานานแล้ว โดยมีการอพยพมาจากในเขตอำเภอลานสกา ตัวจังหวัดนครศรีธรรมราช และจากจังหวัดกระบี่ บ้าง แต่คนส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ที่นี้มาตั้งแต่เริ่มแรกสำหรับเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติของวัดวังไทรนั้น จากการสอบถามได้ความว่าแต่เริ่มแถบนี้เป็นป่า มีช้างอยู่อาศัยเป็นจำนวนมาก ทางพระเจ้าแผ่นดิน (ไม่สามารถกำหนดได้แน่ชัด) จึงสั่งให้พระยาไทรบุรี - ยะรัง เป็นหัวหน้ามาตั้งเนืยวจับช้างเพื่อส่งให้แก่เมืองหลวง บริเวณ วัดในปัจจุบันนั้นแต่เดิมเป็นที่พักของเจ้าพระยาไทรบุรี - ยะรัง เรียกกันว่า วังพระยาไทร ต่อมา จึงเพี้ยนมาเป็น "วังไทร" นอกจากนั้นบางครั้งยังเรียกชื่อเต็มของวัดนี้ว่า "วัดวังไทร - มัจฉา-คงคาเลียบ" ซึ่งคำที่ว่า "มัจฉา คงคาเลียบ" ก็เพราะเหตุที่ว่า วัดนี้ตั้งอยู่ติดกับลำคลอง (ขุนน้ำ) ทาลี ซึ่งแต่เริ่มมี "ปลาหลังเขียว" เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีมูลเหตุของคำว่า "วังไทร" อีกประการหนึ่ง กล่าวคือ ที่บริเวณวัดแห่งนี้ มีต้นไทรใหญ่อยู่ริมคลอง จึงเรียกกันว่า "วัดวังไทร"^{๒๓}

จากการสำรวจทางโบราณคดีในพ.ศ.๒๕๒๙ บันทึกข้อมูลไว้ว่าเป็นลักษณะเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองฐาน ที่ปรากฏจากพื้นดินเริ่มด้วยฐานปัทม์ย่อมุมโดยมีช่มอยู่ทั้ง ๔ ด้าน ภายในช่มมีรูปช้างโผล่ออกมา ครึ่งตัว ส่วนบริเวณมุมกลางของเจดีย์จะทำเป็นรูปยักษ์แบก ลวดลายตกแต่งทั้งหมดทำด้วยปูนปั้นประดับกระจกสี ฐานชั้นที่สอง ก็ยังทำเป็นฐานปัทม์ย่อมุมเช่นเดิมเจาะเป็นช่มขนาดเล็ก ตรงกลาง แต่ละด้าน ขนาดช่มในฐานชั้นนี้เล็กกว่าฐานชั้นแรก นอกจากนี้ไม่ปรากฏลวดลายตกแต่งอย่างอื่น ส่วนต่อขึ้นไปจากนี้ไม่สามารถทราบได้แน่ชัด ด้วยมีการพังทลายค่อนข้างสูง วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างและตกแต่งรูปทรงบางส่วน เช่น อิฐ ส่วนองค์ระฆัง บัลลังก์ และยอดเจดีย์นั้น จะใช้วิธีนำดินมาแกะเป็นรูปทรงและลวดลายที่ต้องการจากนั้นจึงนำไปเผา และ นำมาประกอบตามสัดส่วนที่ได้วางไว้ จากนั้นจึงใช้ปูนโบกทับ และตกแต่งด้วยลวดลายรูปปั้น ดัง ที่ปรากฏในปัจจุบัน^{๒๔}

ในพ.ศ. ๒๕๕๖ ได้มีการขุดแต่งเจดีย์วัดวังไทร เพื่อการบูรณะ พบว่าสภาพก่อนการขุดค้นเจดีย์ถูกถมเพื่อให้มีระดับเท่ากับทางเดินรอบอุโบสถ จึงทำให้องค์เจดีย์จมอยู่ในดินประมาณ ๕๐-๖๐ เซนติเมตร (ประมาณการจาก ระดับบนสุดของฐานเชิงของเจดีย์แต่ละองค์) เมื่อขุดแต่งและบูรณะเจดีย์แล้ว ปัจจุบันเป็นเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง เรือนธาตุทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองชั้น ๒ ชั้น ที่มุมประธานของเรือนธาตุประดับปูนปั้นรูปบุคคล ส่วน

^{๒๓} นิติ แสงวันฉิมและคณะ, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดวังไทร ตำบลกำโลน อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร:กองโบราณคดี, ๒๕๒๙), ๔.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, ๕-๖.

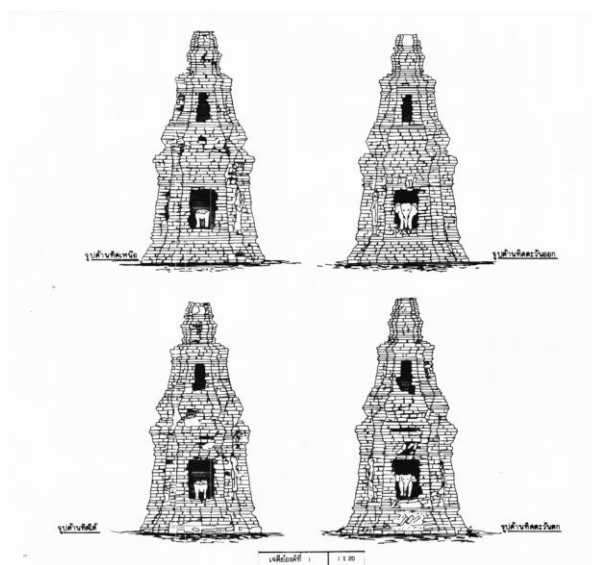
ที่ด้านสกัดของเรือนธาตุมีซุ้มภายในมีประติมากรรมปูนปั้นรูปช้างและสิงห์ ถัดขึ้นไปเป็นชุดของบัวรองรับเรือนธาตุด้านบน ถัดขึ้นไปเป็นชุดของบัวคว่ำบัวหงาย รองรับยอดทรงระฆังเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปกรรมสันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้น่าจะสร้างในสมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

สภาพของเจดีย์วัดวังไทร จากการสำรวจของกองโบราณคดี พ.ศ.๒๕๒๙

๔ ๔

สภาพของเจดีย์วัดวังไทรก่อนบูรณะ

สภาพของซุ้มช้างภายหลังการบูรณะ

เจดีย์วัดควนท่าแร่ อำเภอบ้านนาเดิม จังหวัดสุราษฎร์ธานี

วัดควนท่าแร่เป็นวัดเก่าแก่แห่งหนึ่งในบ้านนาเดิม แต่ประวัติวัดไม่เป็นที่ทราบแน่ชัด สันนิษฐานจากโบราณวัตถุ โบราณสถานภายใน บริเวณวัดแสดงว่า วัดควนท่าแร่เป็นวัดโบราณที่น่าจะมีอายุตั้งแต่ สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นอย่างน้อย ชื่อควนท่าแร่ คงมาจากชื่อภูเขาหินที่มีแร่ดินลูกรังหรือแร่เหล็ก มีคำกลอน หรือมุขปาฐะว่า “วัดควนท่าแร่ มี แม่สระใหญ่ พ่อหม้ายแลไป แม่หม้ายแลมา ใครรู้จักกา กว่าจะบอกให้”

เจดีย์ภายในวัดมี มีทั้งหมด ๓ องค์ เรียงกันตามแนวทิศเหนือ - ใต้ เจดีย์องค์กลางมี ขนาด ใหญ่กว่าเจดีย์บริวารที่ขนาดข้างทางทิศเหนือและทิศใต้ ดังต่อไปนี้

- เจดีย์ด้านทิศเหนือ เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองตั้งแต่ส่วนฐานถึงองค์ระฆัง ฐานล่างสุดเป็นฐานเชิงสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๒.๑๐ x ๒.๑๐ เมตร ถัดขึ้นไปเป็นฐานบัวย่อมุมไม้สิบสอง ท้องไม้สูง กลางด้านทั้งสี่ของท้องไม้เจาะซุ้ม มีรูปช้างปูนปั้นโผล่เฉพาะส่วนหัวและขาหน้าประดับอยู่ในซุ้ม ถัดขึ้นไปเป็น ฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสองทรงสูง รองรับบัวปากกระฆัง และองค์ระฆังรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม ไม้สิบสอง ยอดทำเป็นบัว กลุ่มเถา ๓ ชั้น ส่วนบนคาคด้วยลูกแก้ว ก่อนถึงปลียอดซึ่งหักลงครึ่งหนึ่ง

-เจดีย์ประธาน (เจดีย์องค์กลาง) เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองขนาด ๓.๕๐ x ๓.๕๐ เมตร ประกอบด้วยฐานเชิง ๓ ชั้น รองรับฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ๑ ชั้น และฐานปัทม์อีก ๑ ชั้น สภาพหักพังตั้ง แต่ส่วนบัวปากกระฆัง ไม่ปรากฏตัวองค์ระฆังและเครื่องยอด

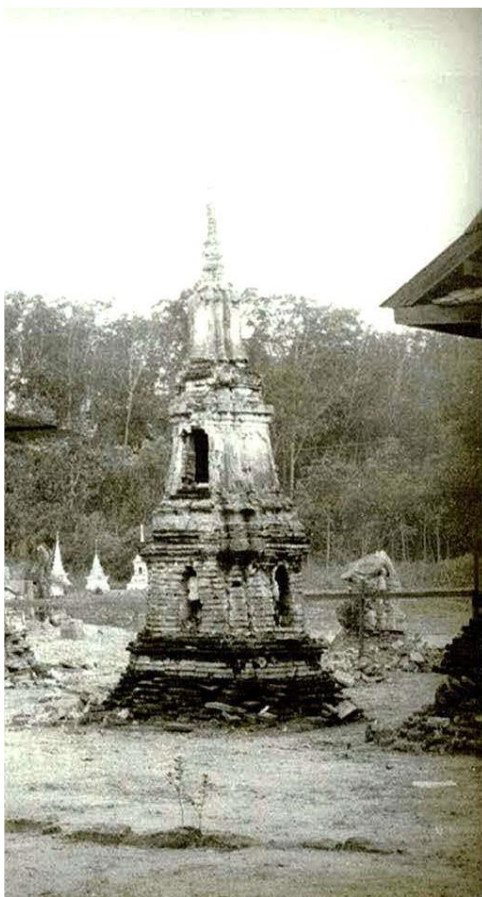
- เจดีย์ด้านทิศใต้ เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัสคล้ายกับเจดีย์องค์ด้านทิศเหนือทุกประการ ขนาด ๒.๑๐ x ๒.๑๐ เมตร ก่ออิฐถือปูน ประดับด้วยปูนปั้นรูปช้างโผล่หัวและขาหน้าในซุ้ม

องค์ประกอบและรูปแบบเจดีย์ เป็นศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ราวรัชกาลที่ ๑-๓^{๒๕}

^{๒๕} นงคราญ ศรีชาย, โบราณสถานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช, มปท), ๓๓-๓๔.

สภาพเจดีย์วัดควนท่าแร่ บ้านทีกภาพ ในพ.ศ. ๒๕๒๗

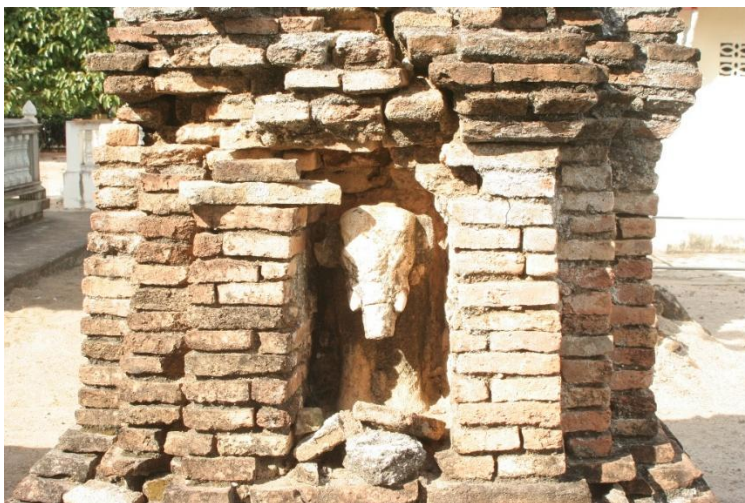
สภาพเจดีย์วัดควนท่าแร่ บ้านทีกภาพ ในพ.ศ. ๒๕๒๗

สภาพของเจดีย์วัดควนท่าแร่ก่อนบูรณะ

สภาพของเจดีย์วัดควนท่าแร่ก่อนบูรณะ

สภาพของซุ้มช้างเจดีย์วัดควนท่าแร่ก่อนบูรณะ

สภาพของเจดีย์วัดควนท่าแร่หลังบูรณะ ในปีพ.ศ.๒๕๕๖

เจดีย์ท่านในกุฏิ วัดราชบูรณะ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

เจดีย์ที่ประดับส่วนฐานด้วยประติมากรรมปูนปั้นรูปช้าง ที่อยู่ในวัดราชบูรณะ เรียกกันโดยทั่วไปว่าเจดีย์พ่อท่านในกุฏิ ตั้งอยู่บนที่ราบเชิงเขา ทางทิศตะวันออกของพระอุโบสถหลังใหม่ ในอดีตเจดีย์องค์เจดีย์พังทลาย สามารถเห็นส่วนของเรือนธาตุบางส่วนตั้งอยู่บนกองอิฐฐานเจดีย์ บนกองอิฐเต็มไปด้วยวัชพืช และรังปลวก บริเวณ ฐานเจดีย์ด้านทิศตะวันตกยังคงปรากฏซุ้ม และมีช้างปูนปั้นยืนจมดินอยู่ ต่อมาในพ.ศ.๒๕๕๖ สำนักศิลปากรที่ ๑๔ นครศรีธรรมราช ได้ทำการขุดค้นทางโบราณคดีและจัดทำรูปแบบรายการเพื่อการบูรณะ

ภายหลังจากการขุดค้นและศึกษาโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่หลงเหลือร่วมกับภาพถ่ายเก่าที่นายประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ถ่ายไว้ในพ.ศ.๒๕๑๒ ทำให้สามารถวิเคราะห์รูปแบบทางศิลปกรรม ของเจดีย์ได้ว่า เจดีย์องค์นี้เป็นเจดีย์ที่ประกอบด้วยฐานเชิงขนาดใหญ่กว้าง ๓ เมตร ยาว ๓ เมตร สูง ๙๐ เซนติเมตร บริเวณฐานเชิงมีซุ้มทั้งสี่ด้าน ด้านละหนึ่งซุ้ม ภายในซุ้มมีช้างปูนปั้นยืนประจำซุ้มซุ้มละ๑ เชือก โดยช้างเหล่านี้ยืนลอยตัวออกมาจากผนังเจดีย์ โดยมีส่วนขาหน้าทั้งสองยืนพันกำแพงผนังด้านใน ทำให้สามารถลอดส่วนท้องของช้างได้ ช้างทุกตัวตัวดวงเข้าไว้ในปาก จากการตรวจสอบพบว่าช้างประจำซุ้มด้านทิศตะวันตกมีรูปร่างใหญ่ที่สุด ถัดจากฐานเชิงขึ้นไปเป็นส่วนของเรือนธาตุประกอบด้วยชุดฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบสอง เหนือขึ้นไปเป็นชั้นฐานบัวคว่ำบัวหงายย่อมุมรองรับตัวเรือนธาตุ ถัดขึ้นไปด้านบนของเรือนธาตุประดับด้วยซุ้ม อย่างซุ้มจระณะทั้งสี่ทิศ ซึ่งเดิมน่าจะประดับด้วยลายปูนปั้น ถัดขึ้นไปจากนี้เป็นอาคารจำลองชั้นเรือนธาตุย่อส่วนซ้อนกันขึ้นไปอีก ๒ ชั้น และจึง จะถึงชั้นองค์ระฆังย่อมุมไม้สิบสอง ต่อด้วยส่วนยอดทรงบัวกลุ่มซึ่งจากสัดส่วนของเจดีย์สันนิษฐานว่าส่วนของบัว กลุ่มนี้น่าจะซ้อนกัน ๗ ชั้น และจึงต่อด้วยส่วนของปลียอดและเม็ดน้ำค่าง จากการวิเคราะห์สามารถกะเนความสูง ทั้งองค์จากฐานเชิงถึงเม็ดน้ำค่างปลายปลียอดได้ราว ๘.๖๐ เมตร สันนิษฐานว่าเจดีย์องค์นี้สร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๒๖}

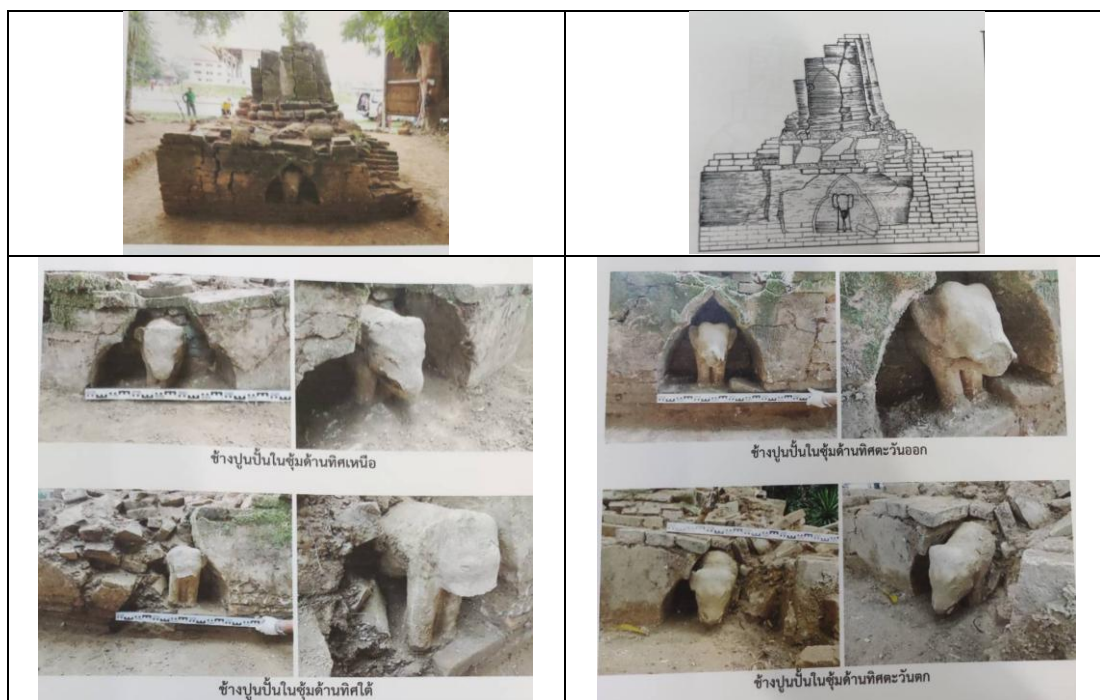
^{๒๖} กลุ่มโบราณคดี สำนักศิลปากรที่ ๑๔ นครศรีธรรมราช, รายงานการขุดค้นเจดีย์ท่านในกุฏิ วัดราชบูรณะ ตำบลท่ามะพล่า อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (เอกสารอัดสำเนา:๒๕๕๖),ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพเจดีย์ท่านในกุฏิ วัดราชบูรณะ ถ่ายภาพโดย ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ พ.ศ.๒๕๑๒

ภาพเจดีย์ท่านในกุฏิ วัดราชบูรณะ ก่อนบูรณะ พ.ศ.๒๕๕๕

สภาพของซุ้มช้าง เจดีย์พ่อท่านในกุฏิ จากการขุดค้นทางโบราณคดี พ.ศ.๒๕๕๖

สภาพเจดีย์พ่อท่านในกุฏิ หลังบูรณะ

เจดีย์วัดใน

ตำบลบ้านใต้ อำเภอกะพะงั่น จังหวัดสุราษฎร์ธานี

เจดีย์วัดในไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่ชัดเจน ปัจจุบันตั้งอยู่ในพื้นที่วัดร้างในเขต ธรณีสงฆ์ของวัดโพธิ์ หมู่ ๒ บ้านนอก ตำบลบ้านใต้ อำเภอกะพะงั่น ชาวบ้านเรียกกันสืบมาว่าวัดใน เพราะถัดไปมีวัดนอกอีก ๑ วัด บริเวณวัดในมีโบราณสถานคือ เจดีย์ มีอยู่กันทั้งหมด ๓ องค์ เจดีย์องค์แรก ยังคงสภาพอยู่มากที่สุด เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ก่ออิฐถือปูน เจดีย์องค์ที่สองสร้างด้วยหิน ปะการังเหลือเพียงฐาน เจดีย์อีกองค์หนึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของ เจดีย์หินปะการัง เป็นเจดีย์ขนาดเล็กก่ออิฐถือปูนเหลือเพียงส่วนฐานเช่นเดียวกัน

เจดีย์ประดับส่วนฐานด้วยประติมากรรมช้างล้อม เป็นเจดีย์ก่ออิฐ ไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่ชัดเจน พ.ศ.๒๕๔๑ สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช ได้ทำการขุดค้นและขุดแต่งเพื่อบูรณะและเสริมความมั่นคง ลักษณะศิลปกรรมของเจดีย์เป็นเจดีย์ฐานเหลี่ยม ฐานชั้นล่างเป็นฐานเขียงสูง มีซุ้มประดับที่ฐานด้านละ ๒ ซุ้ม ภายในซุ้มมีช้างค้ำอยู่ครึ่งตัว ด้านหน้าทางทิศตะวันออกมีบันไดทางขึ้นรูปแบบศิลปกรรมเป็นเจดีย์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น^{๒๗}

^{๒๗} นงคราญ ศรีชาย, โบราณสถานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี (สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑ นครศรีธรรมราช, มปท), ๓๖-๓๗.

สภาพเจดีย์วัดใน พ.ศ.๒๕๖๕

ซุ้มช้างล้อม เจดีย์วัดใน พ.ศ.๒๕๖๕

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร, การศึกษาวิจัยเรื่อง วัดช้างล้อม ในอุทยานประวัติศาสตร์ศรีสัชนาลัย อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย.
กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี, ๒๕๓๐.
- กิตติพงษ์ สนเล็ก, บทบาทของช้างในสมัยอยุธยา. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาโบราณคดี ภาควิชา
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๔.
- ฉัตรริน เพียรธรรม, เจดีย์ช้างล้อมวัดมเหยงคณ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา รูปแบบและ
ความสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมที่มีหัตถ์ปรากฏในศิลปะลังกา. วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับมหาบัณฑิต
สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖.
- นงคราญ ศรีชาย, โบราณสถานในจังหวัดสุราษฎร์ธานี. สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ ๑๑
นครศรีธรรมราช, มปท.
- นิติ แสงวันฉวีและคณะ, รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดวังไทร บ้านกำโลนตำบลกำโลน อำเภอลานสกา
จังหวัดนครศรีธรรมราช. กรมศิลปากร โครงการโบราณคดีประเทศไทย (ภาคใต้), ๒๕๒๙.
- นันทนา วรเนติวงศ์, จดหมายเหตุของวิเศษภคเษระ เรื่องคณะทูตลังกาเข้ามาประเทศ
สยามและสยามอุปถัมภ์พา จดหมายเหตุเรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป.
กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, ๒๕๕๖.
- บุญส่ง เลชะกุล, ช้าง. พระนคร :รามินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๗.
- สมชาติ มณีโชติ, คติเรื่องช้างในพุทธศาสนาจากหลักฐานศิลปะโบราณวัตถุแบบทวาราวดี. วิทยานิพนธ์
การศึกษาระดับมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ ภาควิชาโบราณคดี
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.
- สิริกานต์ อ้นพิพัฒน์. เครื่องขนาภรณ์สมัยรัตนโกสินทร์: กรณีศึกษาเครื่องขนาภรณ์ช้างต้นในรัชกาลที่ ๙.
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙.
- สุรพล ดำริห์กุล, เจดีย์ช้างล้อมกับประวัติศาสตร์บ้านเมืองและพระพุทธศาสนาในลุ่มน้ำในภาคใต้ในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๔. ห้างหุ้นส่วน จำกัด บุญสุขใจ สงขลา, รายงานการขุด
สำนักศิลปากรที่ ๑๔ นครศรีธรรมราช, รายงานการขุดค้นเจดีย์ท่านในกฎวัดราชบูรณะ ตำบลท่ามะพล
อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.
- ห้างหุ้นส่วน บุญสุขใจ, รายงานขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดวังไทร (LK'๑๓) บ้านวังไทร ตำบลกำโลน อ.ลานสกา
จ.นครศรีธรรมราช. เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๕๖.
- อนันต์ ชูโชติ, เจดีย์วัดช้างรอบ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร. สารนิพนธ์ ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๓.